
'עדיין לא נשקט הריב חנם': המאבק נגד חסידות ברסלב בשנות השישים של המאה הי"ט

Author(s): דוד אסף

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. 4 (תשנ"ד), pp. 465-506

Published by: [Historical Society of Israel/](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70037304>

Accessed: 17/04/2012 17:14

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

'עדיין לא נשקט הריב חנם':
המאבק נגד חסידות ברסלב בשנות השישים של המאה ה'ט'

מאת דוד אסף

חסידות ברסלב, על אישיה, הגיונותיה ואורחותיה, הוכרה – הן בעיני החסידים והן בעיני חוקרי החסידות – כתופעה ייחודית וחריגה, וכחטיבה דתית וחברתית מובחנת היטב בעולמה של החסידות. הצבעים העזים שבהם נצטיירה דמותו של ר' נחמן מברסלב, מחוללה של חסידות זו, משכו כבר בימים ראשונים את תשומת לבם של המתבוננים בו ובדרכו, ואלה לא נותרו אדישים ופנו מי לאהדה ולהשתאות, מי לחשד, לבוז ולשנאה כבושה. המחלוקת על אישיותו של ר' נחמן והאיבה כלפי ממשיכי דרכו, 'החסידים המתים', שלא היו מסוגלים להתאחד ולהכתיר צדיק אחר תחת רבם המת, לא פסקו אף פעם. חותם הטינה וחוסר האמון, שרחשו מקצת הצדיקים והחסידים כלפי חסידות ברסלב, בעיקר באזורי התגבשותה ההיסטורית (פלכי קייב, וולין ופודוליה), לא בנקל נמחה, ולמעשה הוא מלווה כצל את תולדותיה מראשיתה ועד ימינו. ואף שמראשיתה דלה וצנועה היתה חסידות ברסלב במספר אנשיה, בנכסיה ובפיזוריה הגיאוגרפי, הנה גלגוליה ההיסטוריים רבי התהפוכות, דיוקנם הפרטי והקיבוצי המיוחד של חסידיה, ומורשתם הספרותית רבת הפנים והגוונים, גרמו לכך שנתייקר ערכה מעל ומעבר למשקלה האמיתי בזרם העיקרי של תולדות החסידות.

המאבק נגד חסידות ברסלב התרחש, על פי המקובל בחקר תולדות החסידות, בשני גלים עיקריים. ראשיתה של ההתנגדות, כאמור, כבר בחייו של ר' נחמן עצמו. בראש מתנגדיו ניצב ר' אריה ליב, 'הסבא' משפולה, ועל טיבה של המחלוקת, מניעיה, הקפה ותוצאותיה נאמרו דברים הרבה.¹ דור אחד לאחר מותם של ר' נחמן (בסוף שנת 1810) ושל 'הסבא'

* מאמר זה מוקדש לזכרו הטוב של אבי משה קרונה (תרע"ג-תשנ"ג). בנעוריו, בוורשה שבין שתי מלחמות העולם, נמשך אבא לחסידי ברסלב ולעולמם המיוחד. את זיקתו למורשת ברסלב ביטא בשם העט שבחר אז לעצמו (מ' נחמני) ובזכרונותיו, שיש להם ערך היסטורי להכרת חסידות ברסלב בפולין בשנות השלושים (ראה להלן, הערה 93).

1 ראה לדוגמה: ש"א הורודצקי, חסידות והחסידים, ברלין תרפ"ג, ג, עמ' כח-ל; י' וייס, מחקרים בחסידות ברסלב, ירושלים תשל"ה, עמ' 5-57, ועוד הרבה; מ' פייקאו, חסידות ברסלב, ירושלים תשל"ב, עמ' 68-76, ועוד הרבה; ע' רפפורט-אלברט, 'קטנות', "פשיטות" ו"איני יודע" של ר' נחמן מברסלב, *Studies in Jewish Religious and Intellectual History, Presented to A. Altman*, Alabama 1979, חלק עברי, עמ' יג; א"י גרין, בעל היסורים, תל-אביב תשמ"א, עמ'

(בסוף שנת 1811) נתחדשה המחלוקת. הפעם הנהיג אותה, בחריפות גדולה פי כמה מזו של קודמו, הצדיק הפודולי ר' משה צבי מסאווראן. הלה כיוון את תצי עברתו אל חסידי ברסלב בזמנו, ובעיקר אל מנהיגם ר' נתן שטרנהרץ מנמירוב, סופרו של ר' נחמן ופרשנו המובהק. מחלוקת זו, ששיאה היה בשנים 1835-1838, היתה מן הקשות בתולדותיה של החסידות, ואף היה מי שקבע כי 'רדיפות הבראצלבים בידי חסידי סאווראן עלו באכזריותם על כל רדיפות החסידים בידי המתנגדים במאה הקודמת'.² אף על פי כן, רק מעט ידיעות שרדו בידינו על המחלוקת ורקעה הריאלי. אף מניעיה – האמיתיים והמדומים – עדיין אינם ברורים. האם היה זה המשך אורגני למחלוקת הקודמת על ר' נחמן, וממילא ניתן גם ללמוד מזו על זו, או שמא נסיבות אחרות, חדשות לגמרי, הביאו להתעוררותה? כמעט כל המקורות לתיאור 'המחלוקת הגדולה' – כפי שמכונה פרשה זו במקורות ברסלב – מוצאם מכותבים ברסלבים, שנטו להגזים בעוצמת הפגיעות בהם. על כל פנים, ניכרים דברי אמת וברור שחסידות ברסלב נפגעה באורח אנוש. אנו שומעים על הכאות ועינויים, פגיעה ברכוש ובפרנסה, איומים ברצח, הלשנות, הכפשות ועירוב השלטונות, פעולות שהביאו לבסוף למאסרו של ר' נתן ולגירושו מברסלב. כה קשים היו האירועים האלה עד כי ירק חמשה אנשים בברסלב עמדו בנסיון ונשארו בעבודתם את הש"י (=ה' יתברך) כמקדם. אבל רובם ככולם מהקיבוץ שבברסלב לא ה' ביכולת להחזירם לעבודתם גם אחרי שעזר הש"י למוהרנ"ת (=למורנו הרב ר' נתן) והניח לו מכל אויביו מסביב.³ המחלוקת שקעה לאחר

96-130. במאמרו 'התיקון הכללי של ר' נחמן מברסלב ויחסו לשבתאות', ציון, מה (תשמ"ט), עמ' 201-245, קבע י' ליבס, כי 'חשד השבתאות היה מן הגורמים העיקריים למחלוקת על ר' נחמן, ובעוד החוקרים דלעיל שיערו כמותו, אך הראיות שהביאו לכך מעטות וקלושות', הביא הוא, לשיטתו, ראיות רבות (עמ' 226 ואילך). על קביעותי אלה חלק בחריפות י' מונדשיין ('על "התיקון הכללי של ר' נחמן מברסלב ויחסו לשבתאות"', ציון, מז [תשמ"ב], עמ' 198-223; ותשובת ליבס, 'מגמות בחקר חסידות ברסלב', שם, עמ' 224-231).

2 ר' מאהר, דברי ימי ישראל – דורות אחרונים, ו, תל-אביב תשל"ז, עמ' 32; ההדגשה שלי.
3 אברהם חזן, ימי התלאות, ירושלים תשכ"ח², עמ' כ. על מחלוקת זו, ראה: הורודצקי (לעיל, הערה 1), עמ' עט-פ; וייס (לעיל, הערה 1), עמ' 38-39 (הערות 6, 9), 235 (בהערה); פייקאו' (לעיל, הערה 1), עמ' 209-211. פייקאו' קבע, כי הרב מסאווראן האשים את תלמידי ר' נחמן 'במינות שבתאית-פראנקיסטית' (עמ' 76, 210), אך הרמזים שגייס לאישוש טענה זו עמומים ובלתי משכנעים, וכבר העיר על כך גרין (לעיל, הערה 1), עמ' 397. בצדק כתב גרין כי אירועי מחלוקת זו טרם זכו לטיפול הביקורתי הראוי להן (עמ' 399, הערה 48); לבד מאיגרותיו הרבות של ר' נתן עצמו משנות המחלוקת, שכונסו במהדורות השונות של ספר עלים לתרופה מכתבי מוהרנ"ת (להלן יצוטט מתוך: עלים לתרופה, ניר-יארק תשט"ז), עומד לרשותנו ספרו של ר' אברהם חזן מטולצ'ין, ימי התלאות (שם), המבטא את מסורת ברסלב המאוחרת באשר לנסיבות המחלוקת. מבלי להמעיט בחומרת האירועים מתאר חזן את מניעי המחלוקת ברוח הרמוניסטית, כשרשרת של טעויות ושל חוסר הבנה בין הצדדים הנצים, וכתוצאה של אירועים מביכים שלא ניתן היה למונעם. על כל פנים, לשיטתו אין הרדיפות קשורות כלל לתכניה הספציפיים של מורשת ברסלב. חומר משלים חשוב על המחלוקת נשתמר גם בספרו של אברהם כוכב לב, טובות וזכרונות, ירושלים תשי"א. לסיכום גירסת ברסלב על מניעי המחלוקת, ראה: נתן צבי קעניג, נוה צדיקים, בני-ברק תשכ"ט, עמ' צא-ק; C. Kramer, *Through Fire and Water – The Life of Reb Noson of Breslov*, Jerusalem-New York

מותם של נושאייה העיקריים – הרב מסאווראן (בראשית שנת 1838) ור' נתן (בראשית שנת 1845).

לאחר מותו של ר' נתן נקלעה חסידות ברסלב המצומקת והנרדפת למצוקת הנהגה חריפה. ר' נתן שילב באישיותו מסירות אין קץ למורשתו של ר' נחמן עם כישרון רוחני ומעשי אדיר, אבל היוזמה והתנופה הארגונית שאפיינו את מנהיגותו נבלמו לאחר מותו באין ממשיך ראוי. האישי המרכזי בעדה הברסלבית היה, ככל הנראה, ר' נחמן מטולצ'ין, תלמידו של ר' נתן, שאף הוכשר על ידיו כמעין ממלא מקום.⁴ אך מסתבר, שכשם שדרכו של ר' נתן להנהגה לא היתה פשוטה ועוררין יצאו עליה מתוך הבית פנימה,⁵ כך גם מעמדו של ר' נחמן מטולצ'ין היה שנוי במחלוקת, וככל הנראה היה יותר מקופץ אחד על עגלת ההנהגה.⁶ את המחלוקת הפנימית בברסלב לאחר ימי ר' נתן יש לראות, מן הסתם, לא רק כפרי של מתחים אישיים בין סוגי מנהיגים שונים, אלא גם על רקע מגמות האטומיזציה, שפקדו את החסידות בכלל

1992, pp. 373–466. לאחרונה נדפסו חמישה כרכים של ספר שיח שרפי קודש, בעריכת א"א טשינגל (א-ב, ירושלים תשמ"ח: ג-ד, שם תשנ"א; ה, שם תשנ"ד), ובהם חומר ברסלבי חדש ומגוון, המבוסס בעיקרו על מסורות בעל־פה מפיו של ר' לוי יצחק בנדר, מזקני חסידי ברסלב. יש בספר מידע רב ערך לתולדות ברסלב בכלל ולתולדות רדיפת ר' נתן בפרט.

4 לדברי פייקאז, לא מצינו בשום מקור ברסלבי ראייה להנהגתו בפועל של ר' נחמן מטולצ'ין (ראה הוספותיו לספרו של וייס [לעיל, הערה 1], עמ' 212–213, הערה 36), אך הממשך דברי ר' אברהם חזן, שרק קצתם הביא פייקאז, נראה שאכן מילא תפקיד מסוים, אף שבוודאי לא ניתן להגדירו כמנהיג מסוגו של ר' נתן: 'בסוף ימיו של מורנ"ת (=מורנו ר' נתן) ז"ל שאלו אותו אנ"ש מי ימלא מקומו, ענה להם, דער וואס טראגט בא מיר פעמיניצעס (=מי שנושא אצלי את עבית השופכין). וכן הי, שהר' נחמן מטאלטשין זצ"ל שהוא הי' משמשו ולא מש מתוך אהלו, הוא הי' כל המ"מ (=הממלא מקום). הוא דר באומין סמוך להקלויז בתור גבאי וחזן, גם משגיח על הנר תמיד על ציון רבינו הק'. ומרוב ענותנותו הי' מרגיל בפי כל לקראו רק בשם שמש דקלויז. ראה: שיחות וסיפורים, בני ברק תשכ"א, עמ' קמו-קמו. עם זאת, יש לזכור כי כתיבתו של אברהם חזן, שהיה בנו של נחמן מטולצ'ין, מושפעת מרצונו לחזק את דימוי אביו ברצף ההיסטורי של חסידות ברסלב.

5 הנהגתו של ר' נתן לא היתה מקובלת על כל תלמידיו של ר' נחמן מברסלב, בעיקר לא על הוותיקים (אנשי דאשיב). התקבלותו כמנהיג באה בהדרגה, והתפתחה בד בבד עם שליטתו על המורשת הכתובה של ר' נחמן. מכל מקום, ערעורים על מנהיגותו נשמעו לאורך כל התקופה. ראה: וייס, שם, עמ' 222, 236–241; פייקאז' [לעיל, הערה 1], עמ' 203–208; גרין [לעיל, הערה 1], עמ' 147–148.

6 על התנגדות החסידים בטירהוביצה להנהגת ר' נחמן מטולצ'ין, ראה: שיחות וסיפורים [לעיל, הערה 4], עמ' קמו. על נסיונו של ר' נחמן פסח'לעס להנהיג את החסידים בברסלב, ראה התיאור המעניין אצל שמואל הורוויץ, אבני'ה ברזל, בני ברק תשכ"א,² עמ' צא-צג; וראה גם בספרו הלסקיקוגרפי של נח הלוי שטרנפלד, גידולי הנחל, א (עד שנת תר"פ), ירושלים תשמ"ד, עמ' עח-עט. מדבריו האפולוגטיים של אברהם חזן, על מעלות אביו לעומת חסרונות תלמידים אחרים של ר' נתן, ניתן להסיק, שגם בטשריין התנגדו האחים משה וזיינוול להנהגתו. ראה: שיחות וסיפורים, שם, עמ' קלא-קלב. דווקא יצחק, בנו של ר' נתן, קיבל כנראה את מנהיגותו של ר' נחמן ללא ערעור ואף נתן לו פדיונות. ראה דברים שכתב לבניו: 'והנה... דרכי זה זמן רב, היינו מן אחר הסתלקות כאאמ"ר (=כבוד אדוני אבי מורי ורבי)... ליתן בכל ער"ח (=ערב ראש חודש) על פדיון ביד ידיינו הי' נחמן הנ"ל על טובת צורך הכלל שלנו' (עלים לתרופה [לעיל, הערה 3], רי ע"א). ר' נחמן נפטר בשנת תרמ"ד; מעט פרטים עליו, ראה: גידולי הנחל, שם, עמ' עד-עה.

למן המחצית השנייה של המאה הי"ט. המחלוקת על ההנהגה ערערה בוודאי את הלכידות הפנימית בקרב הדבקים בחסידות ברסלב, אך באופן פרדוקסלי, אוננה מגמת ההתפוררות מבית בשל המחלוקות והרדיפות מבחוץ. הבזיונות, החרפות והגידופים שספגו נאמני ברסלב, בעיקר שעה שבאו במרוכז לקברו של ר' נחמן באומאן בערב ראש השנה, הפכו דווקא מקור של עוצמה, ותרמו למגמות של אחדות ודיבוק חברים.⁷

ואכן, המאבק בחסידי ברסלב, שנרגע ורוסן לכאורה לאחר מותו של הרב מסאווראן, חזר ונתחדש בשנות השישים של המאה הי"ט, ופרץ כמין לבה רותחת שנכלאה במעבה האדמה. גל הרדיפות השלישי הונהג בידי כמה צדיקים מבית צ'רנוביל. שושלת חסידית זו של בני משפחת טברסקי שלטה ברמה, לאורך כל המאה הי"ט, בעיירות החסידיות שבפלכי קייב, וולין ופודוליה, ולא היססה לנקוט יד קשה כלפי הממרים את הוראותיה.⁸

גילוייה השונים של התסיסה האנטי-ברסלבית בשנות השישים נתמקדו סביב שני אירועים עיקריים, והם יתוארו להלן בפירוט: (א) התנכלויות חוזרות ונשנות בשעת התקבצותם השנתית של חסידי ברסלב על ציון קבר רבם באומאן; (ב) מעשה בשוחט מחסידי ברסלב שהודח ממישרתו, בשל הפרת התחייבות שנתן לצדיק המקומי, שלא לקרוא עוד בספר 'ליקוטי מוהר"ן'. מאירועים אלה ומשאר זכרי דברים המקושרים בהם ננסה לעמוד על הקפה של התסיסה, על מניעיה הגלויים והסמויים, וכן לברר את יחסם של משכילים וחסידים אל חסידי ברסלב בפרק הזמן הנדון. אגב כך נבחן שאלה נכבדה בתולדות החסידות במחצית השנייה של המאה הי"ט: דרכי 'השתלטותם' של צדיקים על קהילות חדשות ודרכי ההנהגה של אותם צדיקים. סוגיה זו קשורה בעקיפין גם לפרשת היחס אל חסידי ברסלב, אך מרכזיותה בחקר התהוותן של העיירות החסידיות (היינו, שרוב אוכלוסייתן היהודית היתה חסידית), בחלקיה הדרום-מערביים של האימפריה הרוסית, מעמידה אף אותה כאחד ממוקדיו של המאמר.

א. התעניינותם של משכילים בחסידי ברסלב

התעניינותם של משכילים עבריים בהתנכלויות לחסידי ברסלב החלה, כנראה, בעקבות סדרת מאמרים שנתפרסמה בעיתון 'המליץ' בשנת תרכ"ד (1864).⁹ סופר אנונימי מטשהרין, שהזדהה

7 ראה להלן, הערה 83. תיאור ספרותי מרהיב של חבורת חסידי ברסלב בברדיצ'ב בשנות השישים או השבעים של המאה הי"ט צייר סופר היידיש היהודי-הרוסי פנחס כהנוביץ (דער נסטר), ברומן 'בית משבר'; ראה במיוחד שם, א, תל-אביב תשכ"ג, עמ' 82-113. על הספר ורקעו ההיסטורי, ראה: ח' שמרוק, 'דער נסטר, חייו ויצירתו', מברא לקובץ סיפוריו הנזיר והגדיה, ירושלים תשכ"ג, עמ' 9-10, 33-42, 47 (הערה 2); ד' סדן, 'בערדיטשעוו (שטריכן צו "די משפחה מאשבער")', פֶּאָלקסבלאַט, 11-10 [96-95] (אָקטאָבער-נאוועמבער 1976), עמ' 14-16. אני מודה לד"ר מנדל פייקאז' ולפרופ' חנא שמרוק על הפניותיהם.

8 ראה: הורודצקי (לעיל, הערה 1), ג, עמ' פח-צו; מאהלר (לעיל, הערה 2), עמ' 19-20; ד' אסף, 'מוולין לצפת: דיוקנו של ר' אברהם דוב מאורוץ' כמנהיג חסידי במחצית הראשונה של המאה הי"ט, שלם, ו (תשנ"ב), עמ' 235-236.

9 'חסידי בראסלאוו ועיר אומאן', המליץ, ד, י"ח באדר א תרכ"ד, עמ' 106-107; כ"ה באדר א, עמ' 126-128; ב' באדר ב, עמ' 140-141.

בראשי התיבות א"ת (כנראה, ראשי תיבות סטריאוטיפיים, שאינם מייצגים את שמו של הכותב), שלח לעורך, אלכסנדר צדרבוים (ארו), תיאור של מה שראו עיניו באומאן בראש השנה תרכ"ד. בשל חריפות הדברים, וכדי שלא להכעיס את החסידים, היסט בתחילה ארו מלפרסמם, והעדיף להמתין.¹⁰ ואולם, לאחר חמישה חודשים של דחייה שיגר אליו המחבר מכתב התראה, והודיעו שאם לא יפרסם את המאמר, אזי יתרגמו לרוסית וידפיסו בתוספת הודעה: 'כי שלחו להמליץ והוא נשא פנים להולכי חשכים וכס על פשעיהם'. ארו החליט אפוא, כי מוטב להדפיס את המאמר, בתוספת הסתייגות, שישמח לפרסם דברי כל מי שינסה להזימו.¹¹

את סדרת מאמריו פתח א"ת בעדות ראייה אישית של מה שכינה: 'מחזה נורא מרגיז נפש משבר עצמות ומבהיל הרוח'. חסידי ברסלב, המגיעים בראשית כל שנה לעיר, הם חסידים שלמים ותמימים, שאינם נוטים ימין ושמאל מדברי השלחן ערוך, 'ונסוף לזה המה מאמינים בצדיקי הדור אמונה בלי מצרים':

פתאום – והנה עדת נערים ילדי פשע עוטרים אותם מכל עבריהם וגם המה מזרע היהודים, ועפרו בעפר לעומתם והשליכו עליהם אבנים, וקראו עליהם בקול: בראסליוויר כלבים!¹² נחמנטשיקים!!! בראות האומללים האלה כי אל עקרבים הם הולכים ונגד פניהם רעה, והחישו מפלט למו אל בית מדרשם... אך גם אל המזבח הזה יגיח האויב בזרוע נטויה ובמורא גדול, חלוני הבית ישבר לרסיסים, וכל כליו ינפץ בלי חמלה. עוד אתה מחריש משתאה לדעת מה זאת ועל מה זה, והנה אבן גדולה כברק עופפת ותטבע במצח חסידי בראסלאווער ויפול ארצה ויתעלף. על הדבר הזה הנך זועף וחמתך כאש נתכת, והנה אבן אחרת מכף קולע הושלכה על ארון הקודש ותנפץ את דלתיו לשבבים! כל זאת אתה רואה, ועיניך תחשכנה מראות, לבך עליך הומה וברכיך כושלות ומפיך בלי רצון יתרוצצו מלים: אהה ד! מה זאת? אנה אנכי עומד? מה שם האדמה אשר אנכי עומד עליה? ומה השנה בה אראה כזאת? בארץ רוסלאנד אתה, והעיר עיר אומאן, והשנה שנת ה'תרכ"ג, 1863 למספר העמים, ואתה דע לך.¹³

מכאן ואילך פורש המחבר בקצרה את הרקע לרדיפות האכזריות, למן מחלוקתו של הסבא

10 כך, למשל, נהג ארו גם במאמר על מינוי של רב בלתי ראוי במזיבוז, מטעמים של הצדיקים מצ'רנוביל ומזינקוב. רב זה נתגלה לבסוף כחייל עריק. ראה: 'מעשה רב', שם, כ"ז בשבט תרכ"ד, עמ' 56–58, והערת ארו בעמ' 58 ('ולא לאשר חסנו על הרב הבדאי ועל הנלוים אליו, אמרנו לגנוז את המאמר הזה, רק מפני דברים קשים כגידיים אשר הטיח הכותב בלשונו החדה').

11 ארו, 'אוי לי אם אומר, אוי לי אם לא אומר!', המליץ, שם, י"ח באדר א' תרכ"ד, עמ' 105–106.

12 על הקללה 'בראסליוויר כלב' ראה גם להלן, הערה 83; והשווה: 'זהתנפל עליהם (=על חסידי ברסלב באומאן) אחד מהמתנגדים בדברי בזיון עד שכינה אותם בשם כלבים. אמר רבי מנדלי... אכן צודק הוא... שאנו ככלב בן יפנה שהלך להשתטח על קברי האבות' (שיח שרפי קודש [לעיל, סוף הערה 3], ה, עמ' צח). דימוי השלילי של הכלב בפולקלור של יהודי מזרח אירופה הוא מן המפורסמות, וניתן להוסיף שהכלב נתפס גם כסמל לחוצפה ('הני כלבין דחציפין', בשירו של האר"י 'בני היכלא'), על דרך הפסוק 'הכלבים עזי נפש' (ישעיהו נ, יא); והשווה לדברי ר' נחמן עצמו: 'ודע שעזי פנים שיש בדור, הן הן הכלבים' (ליקוטי מוהר"ן, נ; ניו־יארק תשי"ח, עמ' 125).

13 המליץ (לעיל, הערה 9), עמ' 106.

משפולה על ר' נחמן מברסלב ועד למחלוקתו של הרב מסאווראן על ר' נתן מנמירוב, ואגב כך הוא משחזר מזכרונו את נוסח ה'מכתב גלוי' שפרסם הרב מסאווראן נגד חסידי ברסלב.¹⁴ גיבורי המחלוקת הראשונות כבר נפטרו מן העולם, אך הרדיפות לא פסקו. לא רק חסידי של הרב מסאווראן לא שכחו את מצוות רבם, אלא גם חסידים של צדיקים אחרים, אשר מסיבות שונות מבקשים ללבות את אש המחלוקת. וכאן רומז הכותב בבירור לצדיקים מבית צ'רנוביל: 'דברי שנאה ומשטמה כאלה שמענו לא אחת ולא שתיים יוצאים מפי הרב מט... ומפי הרב מסק... ומגמת שניהם להכחיד את הבראסליווער מעל פני אדמת אוקריינא'.¹⁵ תושבי אומאן עצמה, ממשיך הכותב, נתלקים לשלוש קבוצות עיקריות ביחסם לחסידי ברסלב: (א) 'המשכילים על דבר חכמה', הם אלה המוחזים 'על השערוריה הזאת להכות ולרדוף באף אנשים עברים מאחינו אך על דבר דעותיהם כי שונות הנה... ובשם תורתנו הקדושה וההשכלה ידרושו אהבה לכל אדם יהי מה';¹⁶ (ב) 'הבוערים בעם, אנשים ריקים ופוחזים, ונערים שובבים' – הם אלה המשתתפים בפועל בהכאת חסידי ברסלב ובהשלת האבנים והעפר; (ג) 'שאר יושבי העיר', והם החסידים, שרובם 'תכלית שנאה ישנאו את הבראסליווער בלבם, מדברים עליהם מרורות, יבדאו ויחפאו עליהם כן. אנשים אלה מרבים להגות בסיפורי צדיקים, ותולים בצדיקים מתים וחיים את הציווי, כביכול, 'להשמיד את הבראסליווער ולתתם לשמצה בקמיהם. איך הבטיחו [הצדיקים] את המכים והרודפים אותם עולם הבא וגן עדן'. הבוערים בעם, בשומעם הבטחות שכאלה, ממהרים לכלות את זעמם בברסלבים, לשמחת לבם של המסיתים, הצופים בקטטות ומברכים – כך מצטטם הכותב – 'שהחיים וקיימם והגיעם לזמן הזה שגם עמי-הארצים ואנשים פשוטים... ידעו דבר ד' ומקנאים לשמו ולזכרו המחולל בפי הזדים והרשעים. ולא רק בפיהם ובשפתם, כי אם גם בידם ובאגרוםם

- 14 ראה להלן, הערה 62.
- 15 המליץ (לעיל, הערה 9), עמ' 127. כפי שיובהר בהמשך, המחבר רומז כאן לצדיקים דוד מטאלנה ויצחק מסקוויריה.
- 16 על משכילי אומאן ומסכת קשריהם המורכבת עם ר' נחמן מברסלב ועם ר' נתן, ראה: ח' ליברמן, 'ר' נחמן מברסלב ומשכילי אומאן, אהל רח"ל, ג, ניי-יארק תשמ"ד, עמ' 310–328 (וראה גם: שם, א, ניי-יארק תשי"ם, עמ' 71–73); פייקאז' (לעיל, הערה 1), עמ' 21–55; גרין (לעיל, הערה 1), עמ' 246–260; ראה גם: א"ב גוטלובר, 'הגיזרה והביניה', זכרונות ומסעות, מהדורת ר' גולדברג, ב, ירושלים תשל"ז, עמ' 74–75; ש' גינזבורג, 'פון א פאָמיליען-כראָניק, היסטאָרישע ווערק, ב, ניי-יאָרק תרצ"ז, עמ' 71–81. ייתכן שמשקעי אהדה אלה נשתמרו בחוג משכילי אומאן גם במחצית השנייה של המאה ה'ט. העימות בין ההשכלה והאורתודוקסיה באומאן נדון בשורה של מאמרים בעיתונות העברית בשנות השישים. תיאור קנטרני במיוחד נדפס בהכרמל, א, י"ט בתמוז תרכ"א, עמ' 391 (וראה הסתייגותו על אתר של העורך רש"י פין), ובעקבותיו נתלהט פולמוס ממושך. ראה: 'קרית-עז אומאן מדברת', שם, ב, ט' באלול, עמ' 42–43; שם, ט"ז באלול, עמ' 51–52 (תגובה אורתודוקסית כביכול, ולמעשה זיוף משכילי-סאטירי, כנראה פרי עטו של יהושע ברודסקי מאומאן [=ברקאי]). מעניין שגם רש"י פין וגם אליעזר צבי צווייפל שמהר להגיב ('תשובה למתחסידי אומאן', שם, י"ד בחשוון תרכ"ב, עמ' 110–111), נפלו כפת הזיוף וסברו שזו אכן תגובתם של חסידי אומאן. ג' אלקושי, 'העיתונות העברית בוילנה במאה ה-19', העבר, יג (תשכ"ז), עמ' 86–87, לא הבחין בזיוף וראה בפולמוס ביטוי 'לאורך הרוח ולסובלנות' של פין כלפי מתנגדי ההשכלה מחד גיסא, ולסלידתו מן ההשכלה הרדיקלית נוסח י"ל גורדון, מאידך גיסא.

יהללו את ד' ¹⁷. ההתעללות בחסידי ברסלב הזכירה לכותב את תיאטראות הגלדיאטורים ברומא ¹⁸.

אף שהצהיר כי אין לו שום זיקה לחסידות, ואף אם מלכתחילה לא ביקש א"ת אלא ללגלג ברבים על חשבונם של חסידים המתכששים בינם לבין עצמם ולהציגם כבריות קטנוניות וקשות לב, דומה שאהדתו הסמויה נתונה לברסלבים. מראשית מאבקם של המשכילים בחסידות היתה חשיפת המחלוקות הפנימיות בעולם החסידי לקו אופייני ועקבי בתעמולתם, ולכך היתה סיבה כפולה: (א) הצגת החסידות כגוף מתפורר ומסוכסך בתוכו מבחינה חברתית, שמשוגל להתאחד רק כדי להגן על עצמו מפני אימת ההשכלה והמודרנה; (ב) הצגת החסידות כגוף מנוון מבחינה רעיונית, שבשל סולם ערכים פנימי משובש הוא רודף לא רק את מתנגדיו מבחוץ, אלא גם את אלה שבביתו פנימה. בהסתה נגד חסידי ברסלב ראו המשכילים לא רק ביטוי לפירוד הפנימי השורר בקרב החסידים, אלא גם גילוי של קנאות ורשעות, ובעיקר של חוסר סובלנות כלפי דעות שונות. כמשכיל הנמנה בעצמו עם קבוצת מיעוט, הנמצאת בעימות מתמיד עם החברה המסורתית, קל היה לו לכאורה לסופר מטשהריץ להזדהות עם אלה הנרדפים על זכותם לבטא את אמונתם כרצונם, זכות שאותה דרשו המשכילים גם לעצמם. אלא שלהזדהות פוטנציאלית זו לא היה כל סיכוי להתממש במסגרת של שיתוף פעולה. המשכילים ידעו היטב שגם חסידי ברסלב 'מאמינים בצדיקי הדור אמונה בלי מצרים' ומדקדקים בהלכות השלחן ערוך. הברסלבים, עם כל זרותם, היו בשר מבשרה של החברה החסידית המסורתית, וטוב היה להם לשבוע מרורות ובזיונות מאחיהם החסידים מלשתף פעולה עם המשכילים שנואי נפשם, וספרות הפולמוס הברסלבית האנטי-משכילית, שמעטות דומות לה בחריפותה, תוכיח. ¹⁹

לאחר הדפסת שלושת חלקי המאמר ניסה ארז לטשטש את הסיבות הפוליטיות לגניזתו, ותירץ את העיכוב בפרסומו באחריות, המוטלת עליו כמו"ל וכעורך, לאמת את הדברים הרואים אור בעיתונו:

חקרנו ודרשנו היטב זה חמשה ירחים, והנה לדאבון נפשנו אמת נכון הדבר, וע"כ (=ועל כן) לא יכולנו לעבור על חוק שמנו לנו, לבלי נשוא פנים במקום שיש חילול השם והשפלת כבוד ישראל. ונקוה כי זכרי הכותב הכתובים באהבה וברגשות נפש יעשו פרי, וישמח לבנו לשמוע כי חדל הרוגז בין הכתות השונות וגר בראסליווער עם יתר החסידים ואמונה שלמה נהגת במ. ²⁰

והנה, גם בחיבורו שלו, 'כתר כהונה', התייחס ארז לרדיפת חסידי ברסלב. שם הוא פירש

17 המליץ (לעיל, הערה 9), עמ' 127-128.

18 שם, עמ' 140.

19 בעיקר הספרים 'קנאת ה' צבאות' לר' נתן מנמירוב, ו'מכניע זדים' לר' נחמן מטשהריץ. ראה: פייקאו' (לעיל, הערה 1), עמ' 23-24, 197-202.

20 המליץ (לעיל, הערה 9), עמ' 141.

אותה כמסקנה הגיונית הנובעת מן הפירוד ומן האיבה המאפיינים את החברה החסידית:

ראו נא, אם בימינו, אשר לא עברו עוד מאה שנים למיום נוסדה כת הבראסלאווער וכבר גדלה השטנה נגדם, עד כי יסקלום באבנים ויחשבוים לגרועים מעובדי אלילים; וגם נגד המחזיקים בצדיקים חיים בני דורנו יניפו זרוע, בכל מקום שיד הכת האחת תקיפה על אחותה, לכולתם ולהשמידם: שחיתת שוחטיהם פסולה, האף כי דין אחד להם ביורה דעה; ש"ץ (=שליח ציבור) מקרבם לא יוציא את הקהל, האף כי הוא מתפלל כמוהם נוסח ספרד בלי שנוי; לרב מורה הוראה הנוטה אחרי צדיק אחר לא יאבו שמוע בחרצו משפט בין דין לדין, בין דם לדם, גם אם ארבעה ש"ע (=שלחן ערוך) מונחים לפניו, ועל פיהם יהיה דעה. ואם אמנם עוד לא יצאה גזירה מלפניהם לבלי יתחתן איש באחיו, הלא בפועל לא יעלה על דעת חסיד של צדיק זה להשיא בנו או בתו לבן או בת חסיד [ה]מאמין בצדיק אחר... בבתי כנסיותיהם נפרדו איש מאחיו והאחד יחשוב לעון לו להתפלל גם במקרה במד"ר (=בבית מדרש) שנקרא על שם צדיק שאינו שלו. מלמדים לבניהם לא יקחו מאלה שהם חושבים לפוגמים בשכינה, לאשר יקדישו קדוש אחר.²¹

גם המשכיל אברהם בער גוטלובר, שסיפר בזכרונותיו על רדיפת חסידי ברסלב בשנים הללו, התרשם ממאמרו של הסופר מטשהרין. אף הוא ידע להצביע על כתובתם של הרודפים – הצדיקים הצ'רנוביליים:

ועוד היום חסידיו (=של ר' נחמן), שומרי עדותיו, נרדפים על צווארם מיתר כיתות החסידים למיניהם. ובייחוד ירדפו אותם החסידים בעיר אומאן, כאשר יתאספו חסידי בראצלאב על ראש השנה להתפלל על קבר רבם הקבור שם... והנה בכל שנה בהתאספם שמה יבואו חסידים אחרים ויקראו למחלומות ויכו אותם הכה ופצוע, וזה שמם אשר יקראו להם 'בראצלאבער כלבים', 'נחמנטישקיס' ככתוב במכתב־עת 'המליץ' שנה רביעית נומ' [ר] 7, 8, 9, מאת איש משכיל מאוד מטשרין החותם שמו א.ת. (והאיש ההוא הבטיח להוציא לאור מתברת מיוחדת מכל קורות ר' נחמן וחסידיו וסיבת המחלוקת, מי יתן וימלא הבטחתו!). ראש הרודפים אותם היה הזקן משפולה, ואחריי החרה־החזיק הרבי ר' משה מסאווראן... ובימינו אלה קמו עליהם שאר רביים מבני הצדיק מטשרנוביל הנפוצים על פני כל הארץ.²²

ראוי לשים לב למשאלתו של גוטלובר, שהסופר האנונימי איש טשהרין אכן יקיים את הבטחתו ויתאר את 'קורות ר' נחמן וחסידיו וסיבת המחלוקת'. האם גוטלובר, אשר חי בתקופה זו ממש והתעניין בתולדות החסידות, לא ידע בעצמו מהי הסיבה האמיתית לשנאה הכבושה, למחלוקת ולרדיפות? מסתבר שידע גם ידע, ואין לראות במשאלה שהביע אלא ביטוי לרצונו שפרשת הרדיפות תתפרסם ברבים ותקבל הד פומבי יותר, מצד מי שבקי בפרטיה.

21 כתר כהונה, אדעסא תרכ"ז, עמ' 168; וראה גם: שם, עמ' 109.

22 זכרונות מימי נעורי, הבקר אור, ו, ווארשא תרמ"א, עמ' 72; וכאן על פי זכרונות ומסעות (לעיל, הערה 16), א, עמ' 202-203. זכרונות אלה נכתבו בשנת תרכ"ה (ראה: הבקר אור, שם, עמ' 5, בהערה). גוטלובר הקדיש לר' נחמן מקום ניכר בזכרונותיו. ראה: זכרונות ומסעות, שם, א, עמ' 203-193.

העניין בר' נחמן מברסלב והסקרנות כלפי חסידיו, שגילו משכילים כמו גוטלובר, ארו, א'ת מטשהרין ורבים אחרים,²³ נשא אופי אמביוולנטי. מחד גיסא, הם הושפעו ממורשת כתיבתו הסאטירית של יוסף פרל, ששם את ר' נחמן ואת יצירתו ללעג ולקלס;²⁴ מאידך גיסא, הם חשו אהדה טבעית למצוקת הנרדפים, וגם אם לא יכלו להזדהות עמם ועם השקפותיהם, עדיין ראו בהם אבר מאבריה של האומה שבאחדותה ובתיקונה חפצו, וניסו למצוא בהם תכונות חיוביות מנקודת מבטם הם, שספק אם היתה להן אחיזה במציאות.²⁵

23 למשל: מ"י ברדיצ'בסקי, 'לתולדות גדולי ישראל', האסיף, ד (תרמ"ח), חלק הביקורות, עמ' 65-73; יצ"ל, 'מלואים לתולדות הר"ן מברסלב', המגיד, לג (1889), הוספה לגליון 50; נ' סוקולוב, 'רבי נחמן מברסלב', אישים, ירושלים תשי"ח, עמ' 9-55. על חיבתו של י"ל פרץ לר' נחמן, ראה: ח' שמרוק, 'המחזה ה"חסידי" של י"ל פרץ', צדיקים ואנשי מעשה - מחקרים בחסידות פולין, בעריכת ר' אליאור, י' ברטל וח' שמרוק, ירושלים תשנ"ד, עמ' 313-314. ראוי להזכיר גם את קריאתו הרבי-משמעית של יוסף חיים ברנר, 'יתכנסו למתיבתא שלי כל אלה אשר חלק ונתלה להם בתווי-יהודה ונביאיה ובמתפללים לפני כי יטוף... במתכסים בטליתו של האר"י ז"ע (=זכרו יגן עלינו) ובנוהים אחר קברו של ר' נחמן מברסלב; יבואו הלוים כל אלה אשר דבר אלהי ישראל ואלהי-האדם בלבבם ובפיהם... יקומו איש ממקומו ויגשו אל המקדש' (המעורר, א/א, נובמבר 1906, עמ' 38). את הראייה הניאורו-מנטית של ר' נחמן ויצירתו ביטל שמעון דובנוב מכל וכל: 'כל המעשיות של ר' נחמן הן, לדעתי, דברי הויה מתוך קדחת תתית של איש חולה בגופו וברוחו, ולחנם טרחו החוקרים החדשים ללכת בדרכי חסידי ברסלב ולבקש קורטוב של רעיון בגל של הבלים זה' (תולדות החסידות, תל-אביב תרצ"א, עמ' 307. דובנוב רמו בוודאי לתרגומו הגרמני של מרטין בובר לסיפורי ר' נחמן, ראה שם, עמ' 407-408). ראה גם: א' ביק, חסידות-מאטיון אין דער יידישער ליטעראטור און אין לעבן, ניר-יארק 1944, עמ' 40-44.

24 דובנוב סבור היה, שפרל 'טעה לחשוב שצדיק זה הוא פוסק אחרון בעניני חסידות' (תולדות החסידות, שם, עמ' 309). ואכן, פרל חשש כנראה שהגותו של ר' נחמן תשתלט לא רק על החסידות, אלא על החברה המסורתית כולה (בעיקר באמצעות סיפורי המעשיות ביידיש); זלכן בודר של רבינו אור הנעלם מוה"ר נחמן נכד הבעש"ט וצוק"ל זיכה הדור על ידו ועל ידי תלמידו הנחמד האברך מוה"ה נתן נ"י, והוציאו לאור חבורים נפלאים ומתוקים... אשר בהם הראה לכל היסוד אשר עליו נבנה עמודי ובנין הכת וחבורתא קדישתא שלנו' (מגלה טמירין, וינה 1819, הקדמה; ההדגשה שלי); וראה במבוא של ח' שמרוק וש' ורסס ליוסף פרל, מעשיות ואגרות מצדיקים אמיתיים ומאנשי שלומנו, ירושלים תש"ל, עמ' 15-35. א' רובינשטיין גרס, כי פרל ידע היטב שהשפעתו של ר' נחמן מצומצמת והגותו אינה מייצגת את החסידות בכללה; הסתערוותו על ר' נחמן דווקא נובעת ממגמותיו הפולמוסניות, המבקשות לאתר נקודות תורפה נוחות אצל היריב (ראה במבואו ליוסף פרל, על מהות כת החסידים, ירושלים תשל"ז, עמ' 49). לדעת פייקאו, פרל עשה כן בעיקר 'משום שהבחין במשקלן ובייחודן של טענות ר' נחמן נגד ההשכלה' (פייקאו [לעיל, הערה 1], עמ' 23). איני רואה סתירה של ממש בין כל ההסברים, אך אני מפקפק אם אכן ידע פרל מהו הקפה האמיתי של חסידות ברסלב; והשווה לדעות השונות באשר למשקלו של ר' נחמן והשפעת כתביו ששם פרל בפי גיבוריו, בספרו: בוחן צדיק, פראג 1838, עמ' 23-25.

25 מבחינה זו מאלפים דבריו של הסופר מטשהרין, שרמז ליסוד רפורמטורי כביכול הטמן בהגותו של ר' נחמן: 'פרטי דברי עדת חסידי בראסלוב, מנהגיהם הנונים לטובה ממנהגי החסידים האחרים, התקונים החדשים אשר עשה ר' נחמן אשר עליהם עמלו ויגעו המתקנים באשכנז ימים רבים, ספריהם ודעותיהם, יבואו א"ה בחוברת מיוחדת, ושם יבוארו בהרחבה גם כל דברי המולוקת מהתל ועד כלה' (המליץ [לעיל, הערה 9], עמ' 107; ההדגשות שלי). א"ת לא חש שדבריו כאן

ב. מקומם של חסידי טאלנה במאבק בחסידי ברסלב

את המאבק בחסידי ברסלב בשנות השישים הנהיגו כאמור צדיקי בית צ'רנוביל, ובראשם חסידי של הצדיק ר' דוד (דויד'ל) מטאלנה (1808–1882), מן הדמויות המרשימות והמסקרנות ביותר של החסידות במאה הי"ט.²⁶ על כך למדים אנו מזכרונותיו של סופר היידיש מרדכי ספקטור, יליד אומאן (1858), וכן למשפחה של חסידי טאלנה, שילדותו עברה עליו נוכח החזיונות השנתיים של ההתעללות בחסידי ברסלב. מטבע הדברים, שנערי העיירה – וספקטור וחבריו בתוכם – ראו בתקריות אלה מקור בלתי אכזב למעשי משובה, ואף השתתפו בעצמם בהכאת החסידים. גם ממרחק הזמן שבו נכתבו זכרונותיו התקשה ספקטור, שבעצמו ספג פעם מכות נמרצות מחסידי ברסלב, כ'נקמה' על התנכלויותיהם של חסידי טאלנה, להבין מדוע כה שנוא את הברסלבים, וכיצד זה מכים יהודים איש את רעהו. הוא זכר שחסידי ברסלב המועטים שהתגוררו באומאן כלל לא סבלו מהצקות במשך השנה, אך לקראת חודש אולול, עם זרימתם של הברסלבים ל'ציון' של ר' נחמן, שינתה העיירה את פניה ולבשה את אדרת השנאה. תושבי העיר נמנעו מכל משא-ומתן עם הברסלבים ואיש לא היה מוכן להשכיר להם את דירתו, אלא בחשאי ותמורת הון עתק. חסידי אומאן לפלגותיהם (טאלנה, סקווירה, צ'רנוביל, סדיגורה ואחרים), שבכל ימות השנה היו מסוכסכים בינם לבין עצמם, התאחדו לשעה קלה כנגד חסידי ברסלב, ולצדם נטלו חלק בהתנכלויות גם פרחחים ועמי ארצות מקרב ההמון (קצבים, עגלונים וכדומה), ששוכנעו בערך הדתי של מעשה זה. בהזדמנות זו, אגב ההתלהבות הדתית שלובתה כנגד ברסלב, הוכו גם אפיקורסים, משכילים ('דייטשן') וסתם סקרנים שנקלעו למקום, וכן נשים שלבשו בגדים מודרניים. בשל ההצקות הבלתי

סותרים את דברי עצמו קודם לכן, כי 'שלמים האנשים האלה עם תורתנו הכתובה והמסורה, לא יטו ימין ושמאל מכל דברי הש"ע (=השלחן ערוך)' (שם, עמ' 106).

26 ידיעות על ר' דוד מטאלנה, על חצרו המלכותית ('כמדינה קטנה בתוך מדינה גדולה') ועל תקיפותו כלפי הממרים את הוראותיו, מצויות הרבה בספרות הזכרונות. ראה למשל בזכרונות החזן פנחס מינקובסקי, שהיה 'משורר' בחצרו של ר' דוד: 'מספר חיי, רשומות, א, אודסה תרע"ז, עמ' 109–121; ג' חסיד, 'פרורים', שם, ב, תל-אביב תרפ"ב, עמ' 455–456; צ' כשדאי, 'קטעי זכרונות', שם, ד, תל-אביב תרפ"ז, עמ' 216–219; ש' קופמן, זכרונות ('חולדות ימי חיי'), תל-אביב תשט"ז, עמ' 47–51 (הספר נערך בידי בני המחבר ובראשם יהודה אבן-שמואל; אני מודה לפרופ' יצחק טברסקי, שהפנה את תשומת לבי לספר מעניין זה); י"ש הלוי איש הורוויץ סג"ל, 'ילקוט שמואל', ספר הבעש"ט, בעריכת י"ל הכהן מיימון, ירושלים תשי"ך, עמ' שיו-שיח; א' גד, 'העיירה טרנובקה', העבר, יז (תש"ל), עמ' 238; ועוד הרבה (ראה גם במקורות המובאים להלן, הערה 34). בניסיון ברור להמעיט בערכו של ר' דוד טען אפרים דיינארד (עלטה, סט. לואיס תרפ"ז, עמ' 92–93), כי ספרו הנודע 'מגן דוד' נכתב למעשה בידי המורה הירש ליפשיץ (אחיו של הסופר החרדי יעקב ליפשיץ מקובנה). בימי מגוריו באומאן. לדבריו, הראה לו ליפשיץ מכתב שבו ביקשו האדמו"ר כי יבאר לו עניין מוקשה בספרו, אך חוסר אמינותו של דיינארד ושנאתו הגלויה לחסידות אינם מאפשרים לקבל טענה זו ברצינות. על ר' דוד לאור ההיסטוריוגרפיה החסידית, ראה: ד"ל מעקלער, פון רבינ'ס הויף (פון טשערנאָביל ביז טאַלנע), ב, ניו-יאָרק 1931; מ"ש גשורי, הניגון והריקוד בחסידות, ג, תל-אביב תשי"ט, עמ' 319–340; 'הרה"ק רבי דוד מטולנא', כרם החסידות, ב (ניסן תשמ"ה), עמ' קל-קמ. ר' דוד תואר גם בספרו של י"ל פריץ 'גלגולו של ניגון'.

פוסקות נאלצו חסידי ברסלב – כך ספקטור – לשכור בממון רב חיילים רוסים שיגוננו עליהם בתפילתם באחוזה הקבר ובקלוזי הברסלבי.²⁷

העיירה טאלנה (Talnoye), שבה קבע ר' דוד את חצרו, שייכת למחוז אומאן והיא שוכנת כשלושים ושמונה ק"מ צפון-מזרחית לעיר אומאן. חסידי של ר' דוד, שרבים מהם התגוררו ממילא באומאן, לא היו צריכים אפוא להרחיק נדוד כדי לפגוע בחסידי ברסלב. המסורת הברסלבית הפנימית אף היא יודעת לספר על התנגשויות בין חסידי של ר' דוד מטאלנה לבין חסידי ברסלב, בעצם אותם הימים:

ר' אברהם בערנין, נכד רבנו ז"ל (=ר' נתמן מברסלב), שידך את בתו עם אחד מהחסידים מתושבי טאלנע, ובשבת של הקריאה לחתן נסע לשם, וקרבו הרבי רבי דוד מטאלנע ז"ל מאד, והושיבו לידו על כסא מכובד. בין דבריהם שאלו רבי אברהם בערנין: הרי אומרים העולם עליכם שאתם חולקים על סבי. מחה רבי דוד בדבר ואמר לו: חלילה וחס, רק הם, בהתכוונו על אנשי שלומנו, בנסעם לראש השנה לאומאן, מתגרים בי ובאנשי עד שנגרם מחמת זה מריבות בין החסידים.²⁸

לשון אחר, עובדת ההתנגשויות בין חסידי ברסלב לחסידי טאלנה לא היתה שנויה במחלוקת; השאלה היתה מי אחראי להתלקחות. חסידי ברסלב, המתגרים בכל החסידים האחרים ולועגים לצדיקי הדור (כפי שטען – בתמימות או בהתחסדות – הצדיק הטאלנאי), או חסידי טאלנה, המצייקים לקבוצת מיעוט ייחודית רק בשל העובדה שדרכה וסגנונה שונים מכל האחרים (כפי שטענו – בתמימות או בהתחסדות – חסידי ברסלב).

ג. 'מעשה רוזי שצ'ב' ודרכי ההנהגה החסידית באוקראינה

את הבטחתו לרשום את תולדות המחלוקת נגד ברסלב ואת גורמיה לא קיים א"ת מטשהרין, אך שנה מאוחר יותר הוא שב ומדווח, מעל דפי 'המליץ', על חסידי ברסלב. בכתבה שכותרתה 'מעשה רעזישטשאוו, חסידי בראסלוב ועיר אומאן', הוא מספר, כי בראש השנה תרכ"ה, לראשונה מזה ארבעים שנה, לא נרדפו חסידי ברסלב שבאומאן, לא הושפלו ולא אירע להם דבר. את ההסבר לתמורה מפתיעה זו הוא תולה בצדיק פלוני – שאת שמו אין הוא מגלה – שיצא, חודש ימים קודם לכן, למסע איסוף כספים בעיירה רוזישצ'ב שעל נהר הדניפר

27 מרדכי ספקטאָר, מייזן לעבן, וואַרשע 1927, א, עמ' 133–155; ג, עמ' 117–148. על ספקטור, ראה: לעקסיקאָן פֿון דער נייער ייִדישער ליטעראַטור, ו, ניו־יאָרק 1965, עמ' 518–527.

28 שיח שרפי קודש (לעיל, הערה 3), ה, עמ' ע. ר' אברהם דוב היה בנם של יוסף ואדל (בת ר' נתמן מברסלב). בעטיה של משפחת אשתו הראשונה, בתו של משה חניקעס, פרצה, לפי מסורת ברסלב, המחלוקת הגדולה על ר' נתן. ראה: ימי התלאות (לעיל, הערה 3), עמ' ז, טז, ועוד. פרטים עליו, ראה: גידולי הנחל (לעיל, הערה 6), עמ' ת. רמז נוסף לדימויו השלילי של ר' דוד מטאלנה במסורת ברסלב מצאנו בסיפור הבא: 'פ"א (=פעם אחת) ה"י מוהרנ"ת (=מורנו הרב ר' נתן) בברסלב באכסניא אחת עם ר' דוד מטאלנא. ומוהרנ"ת לא אכל שם. ואח"כ נתוודע שהשוחטים היו רוצחים ר"ל (=רחמנא ליצלן) (אבני"ה ברזל [לעיל, הערה 6], עמ' ס).

Rzhishchev, אורזיסטשיב בפי היהודים; כשישים ושניים ק"מ דרומית-מזרחית לקייב). אלא שעזירה זו היתה נתונה ל'שליטתו' של צדיק אחר ('הרב ר' י...'), ומוכן שחסידיו של הצדיק המקומי חירפו וגידפו את הפולש, 'הצדיק מ...', ביזוהו והמטירו עליו אבנים, וכפשע היתה בינו ובין המות'. חבול ומושפל נמלט הצדיק מן העיירה הבוגדנית, ובתגובתו קבע כי הרב מרזישצ'ב הוא רשע גמור שאסור להסתכל בצורתו, וחסידיו – 'שוחטיהם שחיתתם טריפה, חזניהם – תפלתם תועבה'. כמנהג הימים, לא היתה רחוקה הדרך גם להלשנה לשלטונות על הרב מרזישצ'ב שהוא סוחר בשטרות מזוייפים – 'הכל כאשר עשו להבראסליווער תמיד'. 'הנהגה' – מסכם א'ת – 'הכל מודים כי הדומיה אשר שכנה בשנה זאת בין עדת הלוחמים זה ימים רבים מקורה המעשה הנזכרת'. ויש אומרים, כי הצדיק המבוזה אמר בפירושו, 'כי לכבוד גדול ולטובה גדולה תחשב בעיניו מה שהשליכו עליו אבנים, ולכבוד כזה אינם שוים הבראסליוויר, ע"כ (=על כן) צוה לבלי יגעו בהם'. את רשימתו סיים המחבר בהבעת תקווה, שגם בשנה הבאה יימשך השקט: 'בראסליוויר לא יצרוור את הט... והט... לא יצרוור את הבראסליוויר'.²⁹

האם ניתן לקבל את תיאורו זה של א'ת כפשוטו, או שמא אין זו אלא בדיה, ולמצער הגומה וניפוץ? מסתבר שאירועי רזישצ'ב אכן זכו לפרסום ניכר בקרב יהודי פלך קייב. וכך רשם בזכרונותיו הסופר צבי כשדאי, יליד דובובקה שבמחוז אומאן:

ר' דוד'ל [מטאלנה], רבם של ה'כדבר'ניקים,³⁰ בא לעיירה אחת, הסמוכה לדובובה. ואתה עיירה היתה 'שייכת' להצדיק הרזיסטשבי. הרים אחד מן הקנאים הרזיסטשביים אבן וזרק אותה לתוך מרכבתו של ר' דוד'ל. ואולם ר' דוד'ל הספיק לתפוס את האבן בידו, ויתרגש מאד ויאמר לחסידיו: 'אני רואה באבן זו מסירות-נפש אמתית של נשמה יהודית... אני מקנא

29 המליץ, ה, כ"א בטבת תרכ"ה, עמ' 22–24. כשנה לאחר מכן, במאמרו 'העמד המצפה?', שם, ו, ב' בשבט תרכ"ז, עמ' 7, חזר ארז ומזכיר שוב את אירועי רזישצ'ב, כדוגמה למעשי נבלה המתרחשים יום יום בקרב החסידים, שעיתוננו מתעלם מהם כדי שלא להכאיב ללב קוראיו: 'האם דברנו בהמליץ מהמריבה אשר פרצה ברזישטשוב בין שתי מפלגות החסידים וירגמו באבנים רב וקדוש ויפקרו לנכסי אחרים, עד אשר נלחצה הממשלה להתערב בעסק ההוא והדבר הובא לפני השופטים הגבוהים ועוד לא נודעה אחריתו?'

30 מנהג טאלנה היה להפסיק בקדושת 'כתר' שבתפילת מוסף במילים 'לך ישלשו' (ולא כנהוג, להמשיך עד יקרא זה אל זה ואמר), ולהתחיל את הקטע הבא במילים 'כדבר האמור על יד נביאך' (ולא כנהוג במלה 'כתוב', ובמשפט 'קדוש קדוש קדוש'). על רקע זה פרצו בקהילות החסידיות בפלכי קייב, וולין ופודוליה מריבות קשות ומרות. ראה: הצפירה, ג, ח' בסיון תרל"ז, עמ' 155; 'דברים כהויתם', המליץ, כה, א' בכסלו תרמ"ז, עמ' 1297–1299 ('המלחמה הנוראה בין בעלי "כדבר" ובעלי "קדוש" לא במהרה תשכח מלבב בני ישראל... כי דמים רבים נשפכו בה וכמה בתי ישראל נהרסו עד היסוד בהם... כמה נשים עדינות וצעירות מבנות ה'כדבר'יים נתגרשו מבעליהן בני ה'קדוש'יים, וכמה מסירות ומלשינות מונחות עוד היום בבתי הערכאות בעיר הפלך ובעיר המלוכה'); כשדאי (לעיל, הערה 26), עמ' 216–217; גשורי (לעיל, הערה 26), עמ' 350; 'קטעי זכרונות – ילדות', העבר, יג (תשכ"ז), עמ' 172.

בו... ובשוכו לביתו – כך סיפרו אז – ציוה לשים גם את האבן הזאת בתוך חפציו היקרים המרובים, שחדרו היה מלא אותם כידוע.³¹

הגירסה ששימר כשדאי – שנולד רק בשנת תרכ"ה, שבה התרחשו אירועים אלה – מייצגת עיבוד רומנטי מאוחר, מעודן ורווי מוסר השכל, שהוקנה לפרשה זו ממרחק הזמן. לעומת זאת גירסתו של א"ת, שכתב על האירועים בעת התרחשותם, משמרת את אוירת השנאה והעוינות של שני הצדדים. מטר האבנים – אליבא דא"ת – שבו קידמו תושבי רוזשצ'ב את הצדיק, עד שכפסע היה בינו לבין המוות, התגמד בתיאורו של כשדאי לכדי אבן אחת, שאותה נצר הצדיק בבית גנזיו ככלי חמדה.

מן הרמזים המעטים שהצפין א"ת ברשימתו ניתן לזהות את שאר גיבורי המעשה. 'הרב ר' י"י הוא ר' יעקב יוסף בן משה מרוזשצ'ב;³² 'הצדיק מ...' הוא ר' דוד מטאלנה; והט', הצוררים את חסידי ברסלב, הם חסידי טאלנה (או טשרנוביל). בהערה למאמרו כתב א"ת:

לא אוכל להעלים מאת הקורא כי נתפשטה שמועה במחוזותינו שאחי הרב, הצדיקים המפורסמים מט... (=ר' אברהם מטריסק?), מסק... (=ר' יצחק מסקוויר), מראת... (=ר' יוחנן מרחמסטרביקה) ומטש... (=ר' יעקב ישראל מצ'רקס?) ר' אהרן מצ'רנוביל?), שמו עיניהם בהרב מט... (=ר' דוד מטאלנה), שיסע לרעזישטשאוו מטעם כמוס עמדם אף כי ידעו כי אל עקרבים הוא הולך...

לאור ידיעותינו על היחסים העכורים ששררו בין האחים הצ'רנובילים, לכאורה אין שמועה זו שנתפשטה מפתיעה כלל וכלל.³³ עם זאת, בשל ההקשר העוין והרב-משמעי ('טעם כמוס') שבו נתפרסמה, אין לתת בה אמון, ויש לראותה כדין כל שמועה.

אירועי רוזשצ'ב נזכרים גם בדיווח משטרתי שנשלח ב־30 בספטמבר 1864 (12 באוקטובר לפי הלוח הגרגוריאני) לגוברנטור של קייב וניזון בוודאי מהלשונות של מתנגדי החסידות. תוצאותיו של דיווח זה היו מרחיקות לכת מבחינתם של הצדיקים, שכן שלטונות הגוברניה, שנאלצו להתערב בסכסוך, אסרו מכאן ואילך על ר' דוד מטאלנה (שהוערך כבעל ההשפעה השליטית ביותר מבין הצדיקים) ועל הצדיקים האחרים של בית טברסקי לצאת ממקום מגוריהם ולנסוע בין הקהילות ללא התר מפורש.³⁴ בדיווח הנזכר תואר בפירוט מסעו של ר' דוד,

31 כשדאי, שם, עמ' 217. על כשדאי, ראה: ג' קרסל, לכסיקון הספרות העברית בדורות האחרונים, ב, תל-אביב תשכ"ז, עמ' 154–155.

32 הוא היה נינו של ר' ייב"י מאוסטרהא, ורק מעט ידוע עליו. ראה: מ"מ ביבר, מזכרת לגדולי אוסטרהא, ברדיטשוב תרס"ז, עמ' 240–241; י' אלפסי, חסידות, תל-אביב 1977, עמ' 74; ג' כהן, 'מכתב ששלח ר' יעקב יוסף מאירזיסטשיב לר' יקר גירון, קרית ספר, מב (תשכ"ז), עמ' 503–506. מאהרר (לעיל, הערה 2), עמ' 29, שהתייחס ברמז לסכסוך זה, זיהה אותו בטעות עם ר' משה מרוזשצ'ב, אביו של ר' יעקב יוסף; וראה להלן, הערה 35. על מניין חסידי רוזשצ'ב בכרדיצ'ב ועל המחלוקת 'המפורסמת' בינם לבין חסידי טאלנה, ראה: א' צעדערבוים, דיא גיהיימיניסע פון בערדיטשוב, ווארשא תר"ל, עמ' 28, 67.

33 ראה: גוטלובר (לעיל, הערה 16), א, עמ' 191; הורודצקי (לעיל, הערה 1), ג, עמ' צא–צז.

34 תעודות ארכיוניות חשובות המפיצות אור על פרשה זו, ועל יחס השלטונות הרוסיים לחסידות בשנות השישים, הובאו במאמרו (באוקראינית וברוסית) של א' גלאנט, 'תולדות המאבק בצדיקים', זברניק,

חודש אחד קודם לכן, בעיירות ובכפרים שבמחוז קייב, שבהן טרם ביקר קודם לכן, והדרך שבה 'השתלטו' הוא ונאמניו על הקהילות הללו. זהו תיאור חשוב, שעל אף מגמתיותו האנטי-חסידיית משמר קווים אופייניים לדרך שבה הפכו קהילות יהודיות שלמות לעושות דברו של הצדיק הכריזמטי.

את מסעו החל ר' דוד ב־9 באוגוסט (21 באוגוסט לפי הלוח הגרגוריאני; י"ט באב תרכ"ד) בבוהוסלאב (Boguslaw; כמאה ק"מ דרומית-מזרחית לקייב). בתוך כך נצטוו חסידיו הרבים, מכל הקהילות באיזור, להגיע עמו אל הקהילות החדשות; חסידים עניים אף קיבלו כסף מידי מקורביו של הצדיק כדי לשכור עגלות שיובילום למקום – הכל כדי ליצור המולה קולנית ואווירה חגיגית, שתעשה את הרושם הדרוש. האורחים הרבים התגוררו באכסניות ובבתיהם של חסידים מקומיים. ר' דוד עצמו שהה במקום שמונה ימים והצליח לאסוף כאלפיים רובלים כסף. כך היה גם ביעד הבא – קאגארליק (Kagarlyk; כשבעים ק"מ דרומית-מזרחית לקייב), שאליה הגיע הצדיק, בכבוד גדול ובלווי המון מעריץ, ביום חמישי בערב. קאגארליק היתה מקום שהצדיק טרם ביקר בו קודם לכן, ועל כן מטרתו היתה ל'יטול לידיו את זכות הבעלות על העיירה'. במוצאי השבת הציע אחד ממקורביו הצדיק לראשי הקהילה לבחור בר' דוד כ'מגיד' ולחתום על הסכם עמו (טיבו של הסכם זה, שכונה 'כתב מגידות', יבורר להלן). טקס החתימה לווה בכמויות נדיבות של וודקה שפיזרו תומכי הרבי. ואכן, רבים הסכימו וחתמו, ולאלה שסירבו הובהר חיש מהר כי טעו. עוד באותו לילה אורגנה קטטה המונית – תומכיו של הצדיק פרצו לבתי המתנגדים, שברו את חלונות בתיהם והיכום מכות נאמנות. תזמורת של יחידה צבאית, שהיתה במקרה באיזור, הוזמנה לנגן והחסידים צעדו ברחובות העיירה, עברו מבית לבית, וצעקו 'דוד מלך ישראל חי וקיים'. אחד המקורבים רכב על סוסו לפני ההמון המשתולל וצעק: 'קאגארליק בידינו!' הרב המקומי, שסירב לחתום, גורש מן העיירה. ביום המחרת יצא הצדיק מביתו, מלווה בהמון תומכיו, וקידש מקום חדש לבית הקברות של הקהילה. שוב הובאה וודקה ושוב נשמעו הצעקות: 'דוד מלך ישראל, קאגארליק בידינו'.

ב, קייב 1929, עמ' 313–344 (אני מודה לגב' רינה זסלבסקי שתרגמה בעבורי את המאמר; תמצית קצרה ממנו, ראה: דובנוב [לעיל, הערה 23], עמ' 410; י' תשבי, 'צבי הרמן שפירא כסופר השכלה בעל "מסכת חסידים" ["מסכת שיריים"]', חקרי קבלה ושלוחותיה, ב, ירושלים תשנ"ג, עמ' 551–552, הערה 45). הד קלוש לפרשה זו נותר גם במקורות החסידיים. ראה למשל: ישעיה וולף ציקרניק, ספורים נפלאים ומאמרים יקרים מהאחים הקדושים בני המגיד ר' מאטעלי מטשערנאביל, לבוב 1908, עמ' ה; אלעזר דוב גימן, ספרן של צדיקים, לובלין תרפ"ט², עמ' 42; ילקוט שמואל (לעיל, הערה 26), עמ' שיח. גם באגרת לא מתוארכת של הזמנה לנישואין, ששלח ר' דוד מטאלנה למנהיגי קהילת קאשאוואטני, נרמז עניין זה: 'ובצוק עתים הללו אין באפשרי לנסוע בעצמי'. ראה: כרם החסידות (לעיל, סוף הערה 26), עמ' קסו. יש לציין כי בדיווחים הרוסיים, לצד דברים קשים כלפי ר' דוד והשפעתו השלילית, יש גם התייחסויות אחרות. כך, דרך משל, משיב בשנת 1864 הגוברנטור הצבאי של קייב לשאלתו של הגנרל-גוברנטור, בדבר חשדות לתמיכתו של ר' דוד בתנועה הלאומית הפולנית: 'האיספרבניק (=ראש המשטרה) המחוזי של אומאן דיווח לבקשתי כי הרב דוד טברסקי המתגורר בטאלנה אינו נוטל שום חלק בתנועה המהפכנית הפולנית. הוא לא עושה מעשים מגונים, נוהג בענווה ועוסק רק בנתינת עצות לבני דתו הפונים אליו בענייני דת ומשפחה ורוחשים לו כבוד ואמון'. אף על פי כן לא התירו לו הרשויות לנסוע לגוברניות אחרות. ראה: גלאנט, שם, עמ' 325.

לאחר שבוע ימים, שבו עשה ר' דוד במקום, יצאו הוא ופמלייתו הגדולה (כארבעים חסידים) לרוזישצ'ב. שוב הוזעקו חסידים ותיקים מן הסביבה כדי לסייע ב'כיבוש' הקהילה החדשה, לשכנע את התושבים היהודים לבחור בר' דוד למגיד ולגרש את הרב המקומי (הנקרא במקור הרוסי: יוסף מנדל³⁵).

שלושה יהודים מהכפר רוזאווא, שפגשו בחסידי טאלנה מבוהוסלאב הנוסעים לרוזישצ'ב, חקרו אותם לטיב נסיעתם ואמרו להם כי ידווחו לשלטונות על תוכניתם לגרש את הרב. בתגובה התנפלו עליהם החסידים, היכו אותם ופצעו קשות אחד מהם, בהאשימם אותם כי אינם אלא 'מוסרים', שדינם מוות. בינתיים התקבל ר' דוד ברוזישצ'ב בכבוד רב והתגורר בביתו של סוחר מקומי בשם ליב אוסטרובסקי. בערב שבת, כאשר הוצע ליהודי הקהילה לחתום על כתב מינויו של ר' דוד כמגיד ולסלק את הרב המקומי, החלה מהומה גדולה, שבמהלכה הוכו המסרבים ונפוצו חלונות. בתפילת השבת פרצו כמה בריונים מנאמני הצדיק לבית הכנסת ואיימו שאם לא יחתמו הכל על נאמנות לר' דוד הם ישדדו את בית הכנסת. הם גם איימו על חייהם של המסרבים לחתום ועל חיי בני משפחותיהם. אחד הסרבנים נכפת בביתו של אוסטרובסקי, ספג מכות נאמנות ורק כאשר התחייב לחתום שיחררוהו החסידים. שמונה ימים שהה ר' דוד ברוזישצ'ב ובמהלכם הצליח – לדברי הקצין הרוסי מחבר הדו"ח – לאסוף מעל אלף וחמש מאות רובל. משם המשיך הצדיק לרוזאווא, ושוב חזרה על עצמה תמונה דומה – אלימות פראית, הילולות של אכילה ושתיית וודקה, כפיית היהודים לחתום על כתב מגידות, גירוש הרב המקומי ומאסרו בידי המשטרה הרוסית, ומינוי אחד מנאמניו של הצדיק מטאלנה במקומו.³⁶

הדו"ח הרוסי מציע אפוא גירסה שונה לחלוטין על ביקורו של הצדיק מטאלנה ברוזישצ'ב. לא רק שלא נזכרת סקילתו באבנים ומנוסתו מן העיירה בבושת פנים, אלא אף נמסר שמסעו הוכתר בהצלחה. הקטטה ההמונית שפרצה במקום מוצגת כפרובוקציה, שיוזמיה היו דווקא חסידיו של ר' דוד. הוא שהה במקום יותר משבוע וקופתו נתעשרה בסכום כסף ניכר. מקור משלים נוסף לפרשה זו נמצא במאמר 'ערב רב' בעיתון 'הכרמל', שנדפס בוילנה בעריכתו של רש"י פיין. הכותב הוא יהודי ליטאי, שביקש לתאר בפני קוראיו את ההבדלים שמצא בין יהודי ליטא לבין יהודי וולין. אגב כך הוא התעכב על השנאה הלוהטת בקרב החסידים, אלה כלפי אלה:

ואולם מי יגיד את האיבה הגדולה הבערת כאש בלבב כל איש מכבד צדיק אחד, אל איש אשר נפשו דבקה אחר צדיק אחר! כי כאשר גדלה אמונתו ברבי אשר בחר לו להרים כבודו על במתי עב, כן גדלה שנאתו את הרבי האחר לנקום בו נקם בשאט נפש, להשפילנו ולהגיענו

35 כמה מהתעודות הרוסיות שהביא גלאנט מציינות כי אחד הצדיקים הפעילים בגוברניית קייב הוא 'סוחר בשם יוסף מנדל המתגורר בעיירה רוזישצ'ב' (שם, עמ' 319, 328). ואף נאמר, שזה היה שמו של הרב המקומי ברוזישצ'ב, שאותו ניסה ר' דוד להדיח (שם, עמ' 336, 342). ואכן, על מעטפת המכתב ששיגר לר' יקיר גירון (לעיל, הערה 32), רשם ר' יעקב יוסף את כתובתו, וחתם: 'יעקאב יאזעף מאנדיל'.

36 גלאנט, שם, עמ' 335-337.

עד עפר, ועל כן רבה משטמתו גם אל רעהו אשר לבבו נטה אחרי רבי אשר נבזה בעיניו נמאס. ופעמים רבות ערכו חברי אנשים מרבנים שונים איש לקראת רעהו מלחמות עצומות ונוראות, ופיהם קרא למהלומות ויכו איש את אחיו מכות גדולות ונאמנות! כאשר היה זה לא כביר באומאן ובטאראשצא בפלך קיעוו,³⁷ ובערים אחרות. וזה כשבועים³⁸ ערכו שני מחנות חסידים קרב בעיר מצער לא רחוק מקיעוו, ברזישצוו. זאת סבת המהומה: המנהג במדינה הזאת, עת יבחרו למו אנשי עיר אחת שדה לאחוזת קבר או כי יספתו חלקה אל שדה הקברות אשר להם, עת קבר בקבר הקריבו עד אפס מקום לקבור עוד, או יקראו אל הצדיק אשר אליו ישאו נפשם, לכבדם ולבוא אליהם לעשות חנוכה. והנה רבים מיושבי רזישצוו קראו לצדיק מעיר אחרת, ורבים אל הצדיק יושב עירם. ותצא אש מלחמה עצומה ביניהם ויכו איש את אחיו מכה בלתי סרה.³⁹

מסתבר, לפי גירסה זו, כי עיקר הסכסוך בין ר' דוד לבין הצדיק מרזישצ'ב יצא על נסיונו של ר' דוד לפלוש לתחומו של הצדיק המקומי ולקדש קרקע לבית עלמין חדש. מנהג זה, של צדיקים החונכים שטח חדש לבית הקברות בטקס גדול, בתפילות ובתחנונים, ידוע ומוכר,⁴⁰ ואף הדו"ח הרוסי הנזכר לעיל הזכיר זאת (בקאגארליק). נראה אפוא, שמעשה ההקדשה הוטען לא רק במשמעות דתית-מגית, אלא גם, ואולי בעיקר, במשמעות ציבורית-חברתית. בני הקהילה, שפנו לצדיק וביקשוהו שיקדש את הקרקע, ביטאו בכך את נאמנותם הבלתי מסויגת כלפיו, ואילו הצדיק ביטא בכך מעשה של קניין ובעלות על הקהילה ועל תושביה.

- 37 בוודאי כוונתו כאן לרדיפת חסידי ברסלב באומאן בתקופת הימים הנוראים (וראה בהערה הבאה). טאראשצ'ה (Tarashcha) נמצאת תשעים וארבעה ק"מ צפונית לאומאן.
- 38 המאמר נכתב ב'תשעה לירח בול (=חשוון) שנת תרכ"ה, והכוונה אפוא לאמצע חודש תשרי תרכ"ה.
- 39 'ערב רבי, הכרמל, ה, י"ד בשבט תרכ"ה, עמ' 126. חלקים קודמים של המאמר נדפסו שם, עמ' 98-99, 109-110. המחבר חותם: 'אל תירא עבדי יעקב, מ'קריית המטות'.
- 40 ר' ישראל מרז'וין הוזמן על ידי חסידיו בטיטוב 'שיטריח לבוא לעירם להוסיף על ביה"ק (=בית הקברות) שלהם, ותמורת שירות זה הבטיחו לו זוג פמוטי כסף יקרים 'ששויים יותר ממאה רז"כ (=רובל כסף), אך בשל עיכובים שונים לא הגיע ר' ישראל. כמה מאנשי המקום פנו לר' מרדכי מצ'רנוביל, שנודמן לעירם, ועקב כך פרץ סכסוך בין החסידים (יהודה אריה תאומים פרנקל, מנורה הטהורה, פשעמישל תרע"א, עמ' 93-95; והשווה: אברהם יצחק סויבלמן, סיפורי צדיקים החדש, ב, פיעטרקוב תרס"ט, עמ' 45-47). על הצדיק אריה ליב מבנדרי (אחיו של ר' משה צבי מסאווראן; נפטר בשנת תר"ח) סיפר ארו, כי 'כאשר נחוץ היה להרחיב שדה הקברים שלחו גבאי הח"ק (=החברה קדישא) מפה (=אודסה) בהסכמת הרב והב"ד ויקירי קרתא מהמתחסדים לקרוא להרב מבענדער להניח היסוד להגדר למען תנצל העיר מהמגפה' (כתר כהונה [לעיל, הערה 21], עמ' 139). בהמליץ, ית כ"ג בטבת תרמ"ג, עמ' 988-989, מסופר על מחלוקת שנפלה בקריוואצ'ער (פודוליה) בין חסידי טאלנה לחסידי סאווראן, עקב הצורך בהרחבת בית הקברות, סביב השאלה 'מי מהצדיקים יקדיש את חבל האדמה לתעודתו'. חסידי טאלנה הזמינו את ר' יצחק מסקוויריה, אחיו של ר' דוד שנפטר בינתיים, אך חסידי סאווראן לא ידעו של[ת]ה] בנפשם ויתקבצו כמאה וחמשים איש ומקלות ואבנים בידיהם, מהם רוכבים בסוסים ומהם רגלים, ויערכו מלחמה כבדה מול הטאלנער שנתהפכו לסקווירער'. ראה גם בספרו של ר' דוד מטאלנה, מגן דוד, זיטאמיר תר"ב, עמ' 236-237 ('מה שאמר הרב בסעודה אחר שקבע מקום לבית עלמין'); ר' צבי הירש שפירא, שו"ת צבי תפארת, מונקאטש תרע"ב, סי' כד; א' וורטהיים, הלכות והליכות בחסידות, ירושלים תש"ך, עמ' 229-230.

הד פרודי לאירועים אלה מוצאים אנו גם בפרק 'כיצד מרקדין', מתוך 'מסכת חסידים', שחיבר המשכיל צבי הרמן שפירא, שהיה אז כבן עשרים-וחמש. זוהי סאטירה אנטי-חסידית חריפה, במתכונת של מסכת תלמודית, ומתוכנה ניתן לעמוד על דרכי 'כיבוש' הקהילות שנקטו רבינו הקדוש, הוא ר' דוד מטאלנה, ומעריציו:

מתני' כיצד מקבילין את פני הרב (=הצדיק)? שמעו שהרב בא לאחת מן העירות, כל החסידים מתקבצין לאותה העיר. היה מתנגד או אפיקורוס דר בה, שוברין את חלונות ביתו, וגורשין אותו משם, ונותצים את הבית, ומשליכין את העפר והאבנים מחוץ לעיר כבית המנוגע... אם היו הרבה מתנגדים או הרבה אפיקורסים דרים שם עושין לכלם כסדר הזה: משיאין משוואות מן העיר שהרב יוצא משם עד העיר שהוא בא לשם. כיון שהגיע ברחוק ארבע מילין, כל החסידים יוצאין להקביל פניו. כל מתנגד או אפיקורוס שפוגעין בו, מיד הוא ניווק. כיון שרואים שהוא בא, מיד צועקים בקול רם 'יחי מלך ישראל' שלש פעמים. ומעשה ברבינו הקדוש, שקראו לפניו 'יחי מלך ישראל', וכשנשמעו הדברים למלך סוריא (=רוסיה) הקפיד בדבר, והושיב את רבינו בבית האסורים, ובזכוו החסידים את כל ממונם עד שיצא לחרות... הגיע אליהם, מתירים את הסוסים ממרכבתו ומושכין את העגלות על כתפיהן, והרב דורש במעשה מרכבה, עד שמביאין אותו לאותה העיר. נכנסו לעיר חזורין וקוראין 'יחי מלך ישראל' שלש פעמים, אחד בראשונה ואחד בשניה. על כל קריאה וקריאה שלש כוסות של יין שרף לפניו ושלש לאחריה, ועל כל כוס וכוס קללה למתנגד לפניו ולאפיקורוס לאחריו... שניים שזכו בפיים מרכיבים אותו על כתפיהם ונושאים אותו עד הבית המיוחד לפניו. בשעה שנכנסין מתחיל הרב לדרוש, וכל העם אוכלין ושותין ושמהין ורוקדים ומוחאים כף עד שמשתכרין... וכל החסידים ישנים ברחוב מסביב לביתו. השכימו - חזורין ועושין כסדרו של אתמול, וכן למחר, עד שבעה ימים. כלו שבעת ימי המשתה עומד הרב ומברך את העם שתהא מיטתן שלמה ולא יהא מתנגד ביוצאי חלציהם. וכל העם מלוין אותו עד עשרה פרסאות... ועל כל ברכה וברכה מרבין העם בפדינות לפניו ולאחריה. ואח"כ נפטר מהם לשלום. התרחק מהם כמלוא עיניהם מברכין אותו ברכת כהנים בקול רם כדי שישמע ויענה אמן. וכל העם לנין שם ברחוב ולמחר משכימין והולכין לבתיהן... ומשרבו המסורות (=המלשינים) אין קוראין ('יחי מלך ישראל') מפני הסכנה... והאידנא גזרה המלכות בעונוינו שלא יצא הרב חוץ לתחומה של עירו אפילו פסיעה אחת. וכל כך למה? מפני שהיה בא לעירות שרובן מתנגדים או אפיקורסים והיה מתגרה ברשעים...⁴¹

מתיאור זה, שיסודות רבים שבו מוזכרים גם במקורות חסידיים ומשכיליים אחרים בני

41 מובא בתוך: תשבי (לעיל, הערה 34), עמ' 549-551; הפיסוק שלי. שפירא חיבר סאטירה זו, ככל הנראה, בשנת תרכ"ז או תרכ"ו. תשבי, שגרס כי 'רבינו הקדוש' הוא דמות מקובצת של כמה צדיקים 'מלכותיים' מליטא ומאוקראינה (שם, עמ' 543-545), התלבט בשאלת זהותו בין ישראל מרוזין לבין דוד מטאלנה (עמ' 550, הערה 28), ושיער, בצדק, כי הכוונה לר' דוד (ר' ישראל נפטר בשנת 1850, חמש-עשרה שנה ויותר לפני כתיבת הסאטירה).

הזמן,⁴² ניתן לשרטט את עקרונותיו של 'דגם ההשתלטות' החסידי על קהילה חדשה. דגם זה מתאפיין באינטנסיביות של האירועים המתחוללים בפרק זמן קצר (שבוע ימים), ותכליתם אינה רק המטרה המיידית של הכתרת הצדיק במקום חדש, אלא גם גיבושם של החסידים ועיצוב עולמם הנפשי בדרך של חוויות חברתיות מלכדות. נסיעתם של חסידים רבים בעקבות פמלייתו של הרבי והתכנסותם בעיירת היעד מסייעת לגרעין החסידים המקומי להתעצם ולהכשיר את לבבות בני המקום לביקורו של הצדיק; קבלת הפנים ההמונית והססגונית; שלהוב היצרים ומעשי האלימות כנגד יסודות בקהילה המתנגדים לצדיק ('מתנגדים', היינו בעלי בתים ולמדנים שאינם חסידים, או 'אפיקורסים', היינו משכילים). שהסתיים בפגיעה ברכוש, באיומים, בהכאות, ואף בגירוש; ריטואל ההכתרה (ההכרזה 'יחי מלך ישראל') והקניין (הקדשת חלקה חדשה לבית קברות); החגיגות הנמשכות יומם ולילה, ובמהלכן מתגורר הצדיק באכסניה מיוחדת, דורש דרשות ברבים ומאכיל על חשבונו את הציבור בסעודות דשנות ומשקהו ביין הנשפך כמים; השירה, הריקודים ודברי התורה מחז גיסא וההסתה מאידך גיסא; הלינה המשותפת של החסידים ברחוב, מסביב לבית הצדיק; ולבסוף – החתימה על כתב המגידות וטקסי הפרידה מן הצדיק הנוסע לעיירה אחרת.

מה פירושו של 'כתב המגידות' שנחתם בין הצדיק לבין הקהילה? אין הכוונה למגיד-מישרים המסורתי, הנשכר כדי שידרוש בפני בני הקהילה בשבתות ובימים טובים. סוג זה של מגיד נעלם כמעט לחלוטין מן החברה החסידית במאה ה'י"ט, ואת מקומם של דברי הכיבושין שהשמיע המגיד בבית הכנסת נטלו ה'תורה' ו'דברי החסידות', שהשמיע הצדיק על שולחן השבת בחצרו. במקומות המעטים שבהם נשמר התואר 'מגיד', הוא קיבל משמעות חדשה: הסכם פורמלי חתום הקובע כי הקהילה המסוימת 'שייכת' לצדיק המסוים ולא לאחר. בתוקף הסכם זה הוקנו לצדיק ולעושי דברו הן מונופולים כלכליים בקהילה ובסביבותיה, הן זכות בלעדית למינוי כלי הקודש בקהילה. על פיו יישק כל דבר ובסמכותו לבטל מינויים שאינם על דעתו. וכדברי הצדיק ר' יצחק מסקוויריה במכתבו לאנשי טפליק, שבו נעסוק בפרק הבא: 'הן מכבר ניתן לי בכתב, בח"י (=בחתומת יד) כולכם ברצונם הטוב, אשר מבלעדי לא יעשו שום דבר, ובפרט בדבר שבקדושה לא ירים איש את ידו בלתי דעתי ורצוני'. הסכמים חתומים כאלה (שכוננו 'מגידות-בריוו') נהגו, כנראה, רק בקרב הצדיקים שהיו פעילים בפלכים הזרזים-מערביים של האימפריה הרוסית, בעיקר צדיקי בית צ'רנוביל, רוזין, סאווראן ושלוחותיהם. וכך תיאר אלכסנדר צדרבוים בשנת תרכ"ז את הדרך שבה 'חילקו' צדיקים אלה את השליטה על הקהילות, ואת משמעותה החברתית והכלכלית של שליטה זו:

המה חלקו ביניהם את הארץ לנחלה, רק לא כמשפט מושלי ארץ לפי גבולים געאגראפיים,

42 בסיפורו האנטי-חסידי 'אחרית שמחה תוגה', תיאר י"ל גורדון דגם דומה של השתלטות על קהילה ליטאית על רקע סכסוך בין שני צדיקים, שאחד מהם הוא ר' אהרן 'השני' מקרלין. ראה: כתבי יהודה ליב גורדון – פרוזה, תל-אביב תש"ך, עמ' יז-עז. על הרקע ההיסטורי של סיפור זה, ראה: תשב"י, שם, עמ' 544, הערה 101; 'ברטל, הלא-יהודים וחברתם בספרות עברית ויידיש במזרח אירופה בין השנים 1856-1914, חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה של האוניברסיטה העברית בירושלים, תשמ"א, עמ' 20-21, ובהערות.

רק לערים בכל פלך ומחוז, גם לא בגורל, רק בלכתם למסעיהם, הם או ציריהם, אז נלוו עליהם תושבי המקום אשר נפתו לעצת נלהבים אחדים ויכתירו עליהם לראש ויתנו להם כתב רבנות או מגידות, והיו עליהם למגן ולמחסה... בלעדם לא ירים איש את ידיו ואת רגליו ובכל עסקי עדה יחכו לפקודתם, והם ישלחו להם רבנים, דיינים, שוחטים, ש"ץ, מלמדים, שמשים וגם בלנים. ובשכר זה ישלחו להם הקהלות שנה שנה מס הגלגולת לבית אב הנקרא 'מעמדות',⁴³ מלבד מתנותיהם לכל מקרה אם טוב ואם רע, ומלבד כסף הראיון אשר יקריבו להם בלכתם לבקר את קדושים בהיכלו, או בבוא הצדיק אחת בשנה (או יותר) לסבב בערי ממשלתו (אשר נתבטלה בעונותיהם הרבים בימינו).⁴⁴

בשורה האחרונה רמזו צדרכים לאיסור שהוטל על הצדיקים לצאת ממקומם, שנגזר מפעילותו של ר' דוד מטאלנה.

פנים רבות אפוא למעשה רושצ'ב, ואולם א"ת היה היחיד שהצביע – אמנם בדרך ההשערה – על הזיקה שבין אירועים אלה לבין 'הפסקת האש' ברדיפת חסידי ברסלב באומאן. ייתכן שפעולת השלטונות הרוסים, שמנעו מכאן ואילך את נסיעותיו של ר' דוד בעיירות הסביבה, הטילה מורא גם על חסידיו ותרמה בעקיפין לריסון התסיסה האנטי-ברסלבית באומאן לפרק זמן מסוים.⁴⁵

43 על כלכלת החצר החסידית ועל כספי המעמדות, ראה: ד' אסף, ר' ישראל מרוז'ין ומקומו בתולדות החסידות במחצית הראשונה של המאה התשע-עשרה, חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה של האוניברסיטה העברית בירושלים, תשנ"ב, עמ' 227–235.

44 כתר כהונה (לעיל, הערה 21), עמ' 134–135. על משמעותו החדשה של התואר 'מגיד' מספר גם הצדיק הבדוי בסאטירה האנטי-חסידית פרי עטו של ריב"ל, עמק רפאים (אדעסא תרכ"ז, עמ' 5–4): 'אח"ז (=אחרי זה) נסעתי פעם בפעם לעיירות אחרות גדולות והשתדלתי... שיתנו לי קצבה קבועה מדי שנה בשנה ולהיות אצלם בשם מגיד. ונתנו לי כמה עיירות קאנסטין (=זיכיונות) שאני מגיד, לבוא פעם אחת בכל שנה להתפלל שמה. והייתי מתערב בכל עניני העיר, בהוצאותיהם ובהכנסותיהם וכדומה. וכל ריב וכל נגע בא אלי ושפטים. ועכ"ז (=ועם כל זה) הייתי מגיד בכל העיירות... עד שכבשתי ערך ארבעים עיירות גדולות וקטנות, לבד מערי הפרוזות והכפרים. וחלילה היה לאחד מקדושים זולתי שיבוא בגבולי, או שיסע אחד מאנשי אליהם על שבת ור"ה (=וראש השנה); וראה: אסף, שם, עמ' 149–150; הורודצקי (לעיל, הערה 1), ג, עמ' צג. כתבי מגידות מסוגים שונים (בעיקר התחיבויות למונופולים כלכליים), שניתנו לצדיקי צ'רנוביל, נמצאים במחלקה לכתבי יד בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים (1699 4°). שניים מהם, שניתנו לר' אהרן מצ'רנוביל, נתפרסמו בידי אהרן א. [=אוסאיבל], המחנה החרדי, גליון 599, י"א בטבת תשנ"ב, עמ' 22–23. משמעות זו של 'מגידות' או 'כתב מגידות' לא צוינה ברוב מילוני העברית והיידיש, אך ראה: ר' ריבקינד, יידישע געלט, ניר-יארק תש"ך, עמ' 146 (מגידות-געלט).

45 גם בשנת תרכ"ז לא נרשמו, ככל הנראה, התנכלויות של ממש לחסידי ברסלב באומאן. רמז לכך יש בדיווח על מעשי חסידים קנאים, שביקשו דרך להתגבר על התטאים שבעטים עשתה מגיפת החולירע שמות בעיר. הם התעללו באשה שנחשדה בהפקרות מינית ונאבקו באופנת השמלות הרחבות (קרניולונות) שפשטה בין נשות אומאן. על כך העיר הכותב: 'זוהי צעקה גדולה בעיר אשר כמה לא נהיתה למיום חדלו מהכות את הבראסלאווער חסידים ועד היום הזה'. ראה: רפואה חדשה למחלת החלירע, המליץ, ו, כ"ט בתמוז תרכ"ו, עמ' 383–384. על המאבק המשולב בחסידי ברסלב ובקרָאָנְאָלינעס, שנוהל באומאן, ראה גם: ספקטור (לעיל, הערה 27), א, עמ' 141–142. על חסידי

עדות ישרות נוספות לזיקה שבין אירועי רזישצ'ב למאבק בחסידי ברסלב לא מצאנו, אך זכר לדבר יש אולי במסורת ברסלבית מאוחרת וסתומה על ר' סנדר, מנהיגם הכריזמטי של חסידי ברסלב בטירהוביצה (Torgovitsa); כארבעים וחמישה ק"מ מזרחית לאומאן בשנות השישים. חבורה זו נודעה בהליכותיה המיוחדות במינהן,⁴⁶ ודמותו יוצאת הדופן של ר' סנדר – סוחר בדים עשיר שנכבש לחסידות ברסלב ופיזר את כל ממונו לצדקה⁴⁷ – עוררה, כנראה, רגשות טינה בקרב ה'מתנגדים' (היינו, החסידים מתנגדי ברסלב):

כשנתפרסם שמו של רבי סענדער טרהוויצער ואנשיו... רצו כמה מהמתנגדים להכותו כראוי. וסיכמו ביניהם שבעת שיבוא רבם לטרהוויץ לשובת שם בשבת, כי שייכת למגידותו, יבוא בוודאי גם רבי סענדער לקבל פניו ולברכו בשלום כנהוג, ואז יתפסוהו ויכוהו מכה רבה לעונש על מעשיו. והנה כשנסע רבם... רצו להכנס לאיזה עיירה קטנה ששם היה דר איזה מפורסם אחר עם חסידים.⁴⁸ הוזהירו חסידי העיירה לחסידים הנ"ל שלא יכנסו לתוך עיירתם, מחמת שהיה ביניהם כמה וכמה חילוקי דעות, עד שרבם צוה להם שלא יתנו לו להכנס אליו, אולם המפורסם הנ"ל התעקש בדוקא ונכנס ובא לתוך העיירה. ותיכף התלקחה ביניהם מחלוקת עד שהכו זה את זה, והוכרח המפורסם לברוח עם אנשיו מעיירה זו כל עוד נפשם בס. בדרך מנוסתם, כשדיבר המפורסם מגנותם של חסידי העיירה, נענה ואמר לאנשיו: 'הם אינם ברסלעבערס', כאומר שאין חסידים אלו שותקים כחסידי ברסלב השותקים ומבליגים.⁴⁹

מגמתה המוסרנית של מסורת זו והעדר שמות 'המפורסמים' ושם המקום שבו התרחשה ההתנגשות, אין בהם כדי לטשטש את הדמיון האפשרי בינה ובין האירועים הנדונים, שנתרחשו באותו זמן ובאותו איזור, וקרוב לוודאי שאף כאן מדובר במעשה רזישצ'ב.⁵⁰

- של ר' יחנן מרחמסטרביקה, שהיכו נשים לבושות קריינולינות בשעת ביקורו של הצדיק בברדיצ'ב, מספר דו"ח רסי משנת 1862. ראה: גלאנט (לעיל, הערה 34), עמ' 323.
- 46 בני חבורה זו, שהיו עניים ברובם, חיו חיי שיתוף ברכושם ובכספם ונהגו להפריש את כל רווחיהם לצדקה. כך על כל פנים צוירו במסורת האידיאליסטורית של ברסלב: 'היו מפרישים כל ממונם לקופה כללית שמשם נוונו כולם', 'היה להם בשותפות ארון מיוחד עבור בגדים, וכל אחד שהיה חסר לו איזה מלבוש הלך וניגש לארון המיוחד ובחר לו מה שהיה צריך לו' (שיח שרפי קודש [לעיל, סוף הערה 3], ד, עמ' עט-פא). טירהוביצה עצמה, שהיתה בימי ר' נחמן מעוז ברסלבי חשוב, הפכה בימי המחלוקת על ר' נתן 'לאחד המקומות המסוכנים ביותר לחסידי ברסלב' (וייס [לעיל, הערה 1], עמ' 38-39).
- 47 על פי גידולי הנחל (לעיל, הערה 6), עמ' פז, נתקרב ר' סנדר לברסלב בשנת תרי"ד באמצעות ר' נחמן מטולצ'ין. בשנת תרכ"ה מימן מכספו את שיפוץ הקלוז' הברסלבי באומאן. מקורות נוספים עליו, ראה: יעקב הלוי דב, כפתור ופרח, ב, ירושלים תשל"ב, עמ' כב-כו; שיח שרפי קודש, שם, ד, עמ' פ-פא, קג; ה, עמ' פז-פט.
- 48 הכוונה לצדיק מפורסם, הנמנה עם הצדיקים הידועים בדורו. הכתוב מדבר אפוא בשני 'מפורסמים' הצרים זה לזה.
- 49 שיח שרפי קודש (לעיל, סוף הערה 3), ד, עמ' פ-פא.
- 50 עדות נוספת לאיבתו של ר' דוד מטאלנה כלפי הברסלבים נשתמרה במסורת שהביא א' כהנא (ספר החסידות, ווארשה תרפ"ב, עמ' 336), על פלוני שביקש להשתדך עם חסיד ברסלב ונמלך בר' דוד.

ד. מאבקם של חסידי סקווירה בחסידי ברסלב ו'השערוריה' בטפליק

ידיעותינו על המאבק בחסידי ברסלב בשנות השישים מתעשרות ממקור בלתי צפוי. בכתב יד של שאלות, שהופנו לר' שלמה קלוגר (1785–1869) בשנות חייו האחרונות, טמון צרור צנוע של תעודות המספרות על 'שערוריה' אחרת, שאירעה בשנת תרכ"ה (1865) בטפליק (פלך פודוליה, שלושים ושמונה ק"מ דרומית־מערבית לאומאן).⁵¹ עיקרה של זו – מחלוקת מרה בין חסידי ברסלב, אנשי 'הקיבוץ הקדוש' בטפליק, לבין חסידיו של הצדיק ר' יצחק טברסקי מסקווירה (1812–1885), בנו של ר' מרדכי מצ'רנוביל ואחיו של ר' דוד מטאלנה.⁵²

הצדיק השיב לו: 'פשוט, צרה היא. כשהייתי יושב בוואסילקוב הייתי רואה בחלון האיך נוהרים בוהומולצים (=עולי רגלים נכרים) לקיוב, ועכשיו, כשאני יושב בטאלנה, אני רואה בחלון האיך נוהרים בוהומולצים (=חסידי ברסלב!) לאומאן!.'

51 כתב יד אוניברסיטת קולומביה, ניר־יורק, מס' X893.19 K71 (סרט מס' 16504 במכון לתצלומי כתיב יד עבריים, בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, ירושלים). המכתבים הנדונים מצוינים בכרטיסים שמספרם 183–185. אני מודה למחלקת כתיב היד והספרים הנדירים של ספריית בטלר באוניברסיטת קולומביה על הרשות לפרסם מכתבים אלה. מתוך כתב יד זה פרסמו חסידי ברסלב את 'מכתב אנ"ש דעיר טעפליק' (להלן בנספח). ראה: נ"צ קעניג וש' טוקצ'ינסקי, ספר נחלי אמונה, בני־ברק תשכ"ז, עמ' יז–כב. אלא שהמכתב הודפס ללא כל מבוא או ביאור והוצא לגמרי מהקשרו (מכתביהם של ר' אהרן דיין טפליק ור' יצחק מסקווירה, שבלעדיהם אין כל מובן למחלוקת, לא הובאו). בנוסף לכך נפלו בהעתקה טעויות קריאה בעלות משמעות, ועל כל אלה צונזרה בו זהותו של הרוֹדף, הצדיק ר' יצחק מסקווירה, ותחת שמו, המפורש כמה פעמים במכתב, נדפס בכל מקום: 'הרב ר' וכו'. על מגמותיו הצנוורליות של קעניג מעיד הוא בעצמו בפתח ספרו, שארית ישראל, בני־ברק תשכ"ג, עמ' ד. צנוורה זו, הנובעת מן הרצון לשמור על כבודם של צדיקים וגדולי ישראל, מאפיינת חלקים נכבדים בתרבות הכתיבה האורתודוקסית. ראה לאחרונה: ד' אסף, 'כבוד אלקים הסתר דברי': פרק נוסף בהיסטוריוגרפיה האורתודוקסית של החסידות בארץ־ישראל, קתדרה, 68 (תשנ"ג), עמ' 61–63; על הצנוורה הפנימית בברסלב, ראה: פייקאז' (לעיל, הערה 1), עמ' 10–16.

52 ר' יצחק מסקווירה לא כתב מאומה ורק מעט סיפורים עליו ורסיסים מתורתו נשתמרו. ראה למשל בקובצי הסיפורים שערך תלמידו, ישעיה וולף ציקרניק, במהדורת ג' נגאל, סיפורי חסידות צ'רנוביל, ירושלים תשנ"ד. תיאור מעניין, שרשמה המשטרה הרוסית על ביקורו באוגוסט 1865 בקבר אביו ר' מרדכי באינגטובקה (אנטבקה) ועל השתתפותו בחתונה משפחתית במקארוב, ראה: גלאנט (לעיל, הערה 34), עמ' 339–341. דמותו של ר' יצחק עוררה, בעיניהם של מתבוננים משכילים, התרשמויות שונות ומגוונות. כתב סניגוריה על מידותיו הטובות ועל יחסו החיובי לערכי ההשכלה (כולל תמיכה בבית הספר הממשלתי בסקווירה, בסטודנטים יהודים בקייב, ואף חתימה אישית על 'המליץ'), פרסם י"א מדילבסקי ממתובקה, 'גם ענוש לצדיק לא טוב', המליץ, ח, י"ד בסיון תרכ"ח, עמ' 145–146. רשימה זו עוררה חוסר אמון וגררה עמה פולמוס נוקב מעל דפי העיתון. ראה: א' קונסטנטינובסקי מטירסופולי, שם, י"ב בתמוז, עמ' 176–178; מ' קריצמאן, 'חלוקת מחוקק, שם, ערב ראש השנה תרכ"ט, עמ' 262–263; ותשובתו של מדילבסקי, 'אוהבי צדיקים יאשמו', שם, י" בטבת תרכ"ט, עמ' 365–366. ארו עצמו, עורך 'המליץ', פגש פעם את ר' יצחק (ובהזדמנות אחרת גם את ר' דוד מטאלנה) והתרשם מתכמתו ומ'רוח הסבלנות השוררת בנפשו. ראה הערתו לאנקוטה על ר' יצחק (המליץ, ית, י" בטבת תרמ"ג, עמ' 866); תשובתו למכתב שהאשים את עיתונו בשנאה לצדיקים (שם, כ"ג בטבת, עמ' 977), והספד קצר שחיבר על ר' יצחק (שם, כה, כ"ה בניסן תרמ"ה, עמ' 380). לעומתו תיאור מ' קלמנסון, בפרק 'המשוגע' שבספרו ענות עני, ברודי 1884, עמ' 7–10, את 'הצדיק מס...'

היות שמעטים ודלים הם המקורות לתולדותיה של חסידות ברסלב ברוסיה במחצית השנייה של המאה הי"ט,⁵³ יש עניין מיוחד בהתכתבות זו. הפרשה גם זכתה להארה יוצאת דופן במכתב של משכיל מקראסנה לבנו. הכותב, אשר לעמיל פיינגולד, שהה לרגל מסחרו בטפליק בעת התרחשות המאורעות, ובמכתב בעל אופי דידקטי, שנתפרסם ב'המליץ', תיאר את שראו עיניו ושמעו אונזניו.⁵⁴ לפנינו אפוא מפגש גירסאות יוצא דופן – נקודת מבטם של המתקיף, של המותקף ושל הצופה מן הצד – ומתוכו נחשפים הבטיה האנושיים של פרשה עגומה – רדיפת חסידי ברסלב בידי אחיהם, שלא היו מוכנים להשלים עם דרכם המיוחדת.

וזה תורף המעשה, לפי גירסתם של חסידי ברסלב: חסידי סקווירה הדרים בנמירוב נסתכסכו עם השוחט המקומי, ר' דוב, שנמנה עם חסידי ברסלב, ועל כן הלשינו בפני הצדיק ר' יצחק, כי השוחט פגע בכבודו. בתגובה מיהר הצדיק – שמערכת המינויים בקהילה היתה נתונה לשליטתו המוחלטת – ושלח לנמירוב שוחט אחר, כדי לקפח את משכורתו של השוחט המחוצף. לאחר שכמה בעלי בתים כשרים התערבו בפרשה ומחו בפני הצדיק על העוול שנעשה לר' דוב, נסע הלה לסקווירה, ושם אולץ לחתום על כתב התחייבות, שלא יעיין עוד בספריו של ר' נחמן מברסלב, ובפרט לא ב'ליקוטי מוהר"ן. והיה אם ייתפס ב'עבירה' זו, לא רק שתיפסל שחיטתו, אלא גם יפסיד את חזקתו כשוחט.

לא יצא זמן רב והשוחט ניחם על התחייבותו. הוא נסע שוב לסקווירה ומסר לצדיק כי הוא חוזר בו, שכן נוכח לדעת כי ממילא מאומה לא יעזור לו ושונאיו ימצאו בו פגם בכל מקרה, בשל זיקתו לחסידות ברסלב. אך היות שכבר התחייב שאם יחזור בו תיפסל שחיטתו, הוא ביקש להביא את העניין לדין תורה. מובן שפנייה כזו לדין תורה עם צדיק מפורסם היתה בה מידה ניכרת של עזות פנים, ואף על פי כן נאלץ הצדיק להסכים לכך. הדיינים היו 'הגונים ומפורסמים אחרים שלא מן העיר' – רמז ברור למידת השפעתו האפשרית של הצדיק על דייני נמירוב הקבועים – והם פסקו לטובת השוחט.

הניסיון להדיח את השוחט ולקפח את פרנסתו פסק אפוא למשך שמונה שנים, אך ההתנכלויות וההצקות הקטנות לא פסקו. בד בבד התדרדר מצב השחיטה בטפליק. עיירה זו,

בצורה שלילית ביותר. דמותו של ר' יצחק ומאבקהם של חסידיו בחסידים אחרים נשתמרו בזכרונותיהם של: אחד העם, כל כתבי אחד העם, תל-אביב וירושלים תשכ"א, עמ' תפב, תצא-תעד; א' ווקסלר (אי-שנעמי) 'מתהום הנשיה', רשומות, ב, תל-אביב תרפ"ב, עמ' 176-180; הנ"ל, בזכרונותיו בתוך: ספר זכרון לסופרי ישראל החיים אתנו כיום, בעריכת נ' סוקולוב, ווארשא תרמ"ט, עמ' 141-142; י' צוזמר, בעקבי הדור, ניו-יורק 1957, עמ' 246-248, ואחרים.

53 מכתבי ר' יצחק, בנו של ר' נתן מנמירוב, שאותם שלח בשנים תרכ"ט-תר"ל מארץ ישראל לבניו שנתרו בטולצ'ין, אינם משקפים את מצבה של החסידות ברוסיה, וגם מעט המכתבים שנשלחו אל ר' נחמן מטולצ'ין וממנו (רובם משנות השבעים), מפיצים רק אור קלוש על חסידי ברסלב באותה עת; המכתבים נדפסו בעלים לתרופה (לעיל, הערה 3), עמ' קצח-רטז. מכתביו המעניינים של ר' נתן בן יהודה (ליבלי ראובן) מברסלב, תלמידו של ר' נתן מנמירוב, שעלה לארץ ישראל בשנת תרל"ה ונתיישב בטבריה, אף הם מפיצים אור בעיקר על העדה הברסלבית הקטנה בארץ ישראל, בשנות השבעים ובראשית שנות השמונים. מכתבי ר' נתן בן יהודה רוכזו בידי נ"צ קעניג, בספרים: שארית ישראל, בני-ברק תשכ"ג; נתיב צדיק, בני-ברק תשל"א.

54 המליץ, ו, ב' בשבט תרכ"ו, עמ' 8-10.

שבה היה 'קיבוץ גדול' של חסידי ברסלב עוד מימיו של ר' נחמן,⁵⁵ היתה אף היא תחת שלטונו של הצדיק מסקווירא. שני השוחטים שמינה הצדיק לא תפקדו כראוי, ובני העיר ביקשו לעצמם שוחט מומחה חדש, שיהיה רצוי לכולם. חסידי ברסלב העלו את שמו של ר' דוב, והרעיון נתקבל על דעתם של רוב בני הקהילה ('כמעט כל העיר, כל אנ"ש [=אנשי שלומנו] ועוד הרבה הרבה מן הבעלי בתים הכשרים ההולכים בתום'). אלא שבעלי הבתים ביקשו לקבל את הגושפנקה של הצדיק מסקווירא, ושלחו לו מכתב בקשה חתום שיסכים למינוי החדש, ובמקומו של ר' דוב, שיעבור לטפליק, ימנה הצדיק שוחט חדש בנמירוב. כאן נקט הצדיק – לגירסתם של חסידי ברסלב – בדרך של הערמה. הוא לא ענה אמנם למכתב, אך מיהר לשגר לנמירוב שוחט חדש מטעמו. היתה זו, לכאורה, מעין הסכמה בשתיקה להחלפת השוחטים. כך אכן הבינו את הדבר חסידי ברסלב, והם עודדו את ר' דוב למכור את חזקת השחיטה בנמירוב לשוחט החדש. והנה, לאחר שמכר ר' דוב את חזקתו, הודיע הצדיק לאנשי טפליק, כי 'באשר שיש לו כתב מגידות מן העיר, אין הוא מוכן לאשר את מינויו של ר' דוב כשוחט בעיר. לא עזרו תחנוניהם של 'כמה בעלי בתים' שנסעו לסקווירא – הצדיק לא נתרצה. חסידי ברסלב הבינו שהמאבק אינו רק בר' דוב לבדו, כי אם בחסידות ברסלב כולה ובמורשתה. הם לא יכלו להשלים עם העוול שנעשה להם, לא רק בשל הצורך האמיתי של בני העיר בשוחט מעולה כר' דוב, שאיש לא פקפק באיכות שחיטתו, אלא גם בשל אחריותם האישית לפרשה ודאגתם הכנה לגורלו של ר' דוב, שנותר ללא כל פרנסה. הם סירבו אפוא לקבל את מרותו של הצדיק מסקווירא ופנו לסמכות חוץ-חסידית – ר' שלמה קלוגר – שתפוסק בעניין. מעמדו הנכבד של ר' שלמה קלוגר בקרב חוגים חסידיים אינו מפתיע. דווקא בשל העובדה שלא היה קשור לתנועה החסידית, ראו בו צדיקים וחסידים משקיף אובייקטיבי היכול לשמש כבורר בסכסוכים פנימיים, בעיקר כאלה שנסבו, לפחות בגילוייהם החיצוניים, על ענייני הלכה מובהקים.⁵⁶

מן הצד האחר התערב במחלוקת הדיין מטפליק, ר' אהרן בן אברהם יהודה. אף הוא פנה (בשני מכתבים) לר' שלמה קלוגר, והציג את עמדת רוב בני הקהילה בפרשה, שאותה הגדיר 'השערוריה הנעשה בעירנו'. מכתבו הראשון של הדיין, מה' באב תרכ"ה, קודם ככעשרה ימים למכתבם של חסידי ברסלב, ויש לשער שכל צד ידע על הכוונה לפנות לרב קלוגר, ושמה נעשה הדבר בהסכמה הדדית. לגירסתו של הדיין, בני טפליק בחרו מרצונם החופשי לסור למרותו של הצדיק מסקווירא, ולקבל על עצמם 'שכאשר יגזור כן יקיימו'. מכיוון שנתעוררה מחלוקת על קבלת שוחט חדש לעיר, הוחלט על דעת הכל כי כאשר יחליט הצדיק כן יהיה. שני הצדדים נסעו אפוא לסקווירא וקיבלו על עצמם את הכרעתו של הצדיק. חסידי

55 ראה: וייס (לעיל, הערה 1), עמ' 204, הערה 25; והשווה: 'בטעפליק הי' צד גדולה מאנשי מוהרנ"ת ז"ל עד שגם חסידי סאווראן הוכרחו קצת לשחוק' (ימי התלאות [לעיל, הערה 3], עמ' כד). גרעין קטן של חסידי ברסלב המשיך לפעול שם גם בראשית המאה העשרים ובימי השלטון הסובייטי. ראה: מ' אלטשולר, 'חסידי בראסלאב בברית-המועצות בשנות השלושים', מיכאל, ו (תש"ם), עמ' לז-סה; וראה עוד: ש' אפרתי, 'העירייה טפליק, העבר, כא (תשל"ה), עמ' 207-210.

56 דוגמאות לכך, ראה: אסף (לעיל, הערה 43), עמ' 124-126, והערה 84.

ברסלב – שר' אהרן אינו מזכירם בשם המפורש, אלא רק בכינוי 'מועט דמועט העיר', או 'הצד שרוצים לפרוץ גדר' – החליטו שלא לסור למרותו של הצדיק והתעקשו על בחירת שוחט מטעמם, אף שאותו שוחט 'נתן כתב בח"י' (=בחתומת ידו), בפני הרב אדמו"ר מסקווערע, אשר שחיטתו אסורה'. הוא מבקש אפוא מר' שלמה קלוגר שיפסוק אם אכן – כפי שמציע הכותב – שחיטתו של אותו שוחט פסולה. למכתבו הראשון צירף הדיין העתק של שני מכתבים קצרים (לא מתוארכים) של הצדיק מסקווירה לבני טפליק, אך אין אנו נשכרים הרבה מתוכנם. הצדיק מאשר שאמנם הוא האחראי על כל המינויים בטפליק, אך לפי שעה אין הוא מוכן לאשר את מינויו של השוחט החדש ('הדבר צריך בוששי'), וממילא יש להמתין 'עד שיתפעל חפצי הוא חפץ ית"ש' (=יתברך שמו)... ואם המצא תמצא איזה שו"ב אשר יבא בלתי ידיעתי בגבול שו"ב דק"ק, שחיטתו אסורה'.

חסידי ברסלב אף הם אינם מזכירים את ר' אהרן בשמו המפורש, אלא מכנים אותו 'דיין אחד הפונה אל הרב הנ"ל [מסקווירה] ומתנגד גדול עלינו מאד'. לדבריהם, הדיין אינו אלא איש ריב ומדון, העושה כל שביכולתו לסכסך בין אנשי העיר. לשם כך הוא מוכן להעמיד פנים כמי שתומך בצדיק מסקווירה, אף שבלבו פנימה הוא מתנגד. מובן שחסידי ברסלב אינם מכירים בלגיטימיות של טענותיו, אך ממכתבם נראה שהם מודים במקצת בחולשת עמדתם והם נכונים לויתור מסוים. מנוסח השאלות שהפנו לרב קלוגר עולה בכירור, שהם מוכנים להסתפק בכך שר' דוב יהיה שוחט רק לחסידי ברסלב ולא לכלל תושבי הקהילה. הם אף מסכימים, בדלית ברירה, שמשכורתו של ר' דוב לא תשולם מ'קופת הקהל' אלא מכיסיהם של אנשי ברסלב, ובלבד ששחיטתו לא תיאסר.

על ר' אהרן הדיין אין אנו יודעים אלא מתוך המכתבים עצמם, ובעיקר ממכתבו של אשר לעמיל פיינגולד מקראסנה. הלה מתארו כשליט האמיתי של טפליק, חסיד ברשד⁵⁷ לשעבר, איש אכזרי, נוקם ונוטר, ששנאתו המרה לברסלב גרמה לו להתאחד עם חצרות חסידיות אחרות ולהטות את לב הצדיק מסקווירה. הוא עשיר גדול ומלווה בריבית, זייש לו כעין באנק'. רוב תושבי העיר תלויים בו ובנדבת לבו, וממילא, מחוסר ברירה, הם מצייתים לדבריו גם בכל הקשור לרדיפת חסידי ברסלב. במכתב שנתפרסם ב'המליץ' סיפר פיינגולד לבנו, כי בערב יום כיפור תרכ"ז נכח בבית הכנסת של טפליק, שעה שהוכרו בשמו של אהרן הדיין:

שחסידי בראסלאוו אוכלי טריפות הם, לכן יזהרו כל אנשי העיר לבלתי יתערבו עמהם ולא ישאלו להם ולא ישאלו מהם שום כלי, ולא ידירו עמהם ביחד, ולא ישכירו להם דירה, וכל

57 חסידי ברשד (Bershad), בדומה לחסידי ברסלב, מיאנו להכתיר ממלא מקום לרבם. ראה במכתבו של פיינגולד: ז'גם אלה (=חסיד ברשד) לא האמינו בשום צדיק אפילו מאלה שהיו לפנינו זולתי בקדושה הנפטר'. פיינגולד גם מוסיף, כי 'תמיד היתה מחלוקת בין הבערשידער והבראסלאווער', וייתכן שדווקא הדמיון הרב הוא שהגביר את האיבה. על ר' רפאל מברשד, תלמידו וממשיכו של ר' פנחס מקורץ, ראה: גוטלובר (לעיל, הערה 16), א, עמ' 186–187, 281–288; ג' הוברמן, 'האדמו"ר ר' רפאל מברשיד', העבר, א (תשי"ג), עמ' 102–109.

מי שהשכיר לאחד מהם מעון יגרשנו מביתו תיכף, ואם מלמד הוא לא יתנו לו נערים ללמדם ספר, ואם דל הוא לא יתנו לו מן הקצבה ולא נדבות פרטים.

כששאל לפשר חרם חמור זה, המוטל על יהודים דווקא בערב יום כיפור, סיפר לו אחד המתפללים, 'אשר הכרת פניו ענתה בו כי איננו חסיד':

הלא ידעת אם לא שמעת שיש כת אחת המכונה בשם 'בראסלאווער חסידים', אשר לא יאמינו בשום צדיק שבדורנו ולא יבטחו בישועתם, רק יקדישו שם ר' נחמן בראסלאווער ז"ל, שהלך לעולמו זה יותר מחמשים שנה... והמה נוסעים על קברו באומאן בכל ער'ה (=ערב ראש השנה), ושם יש להם ביה"כ מיוחד. אך מעטים המה ומפוזרים בערים שונות. וכל הצדיקים והחסידים שונאים אותם שנאת מות; הגם שאנכי הרואה אותם פה והמה אנשים כנים ובעלי צדקה ומדות טובות, רק שלא יאמינו בקדושי הדור.

בין כך ובין כך הוסבר לו, כי הסיבה לחרם היא פרשת השוחט ר' דוב, 'שהמרה את פיו (=של הצדיק מסקוויריה) ולמד ספר לקוטי מהר"ן. אהרן הדיין הודיע ברבים, כי שחיתתו של ר' דוב אסורה, ומתנגדי ברסלב אף ביקשו 'לשבור ידו שלא יצלה לשחיטה'. הוא גם מאשר כי חסידי ברסלב, שהסכימו שמשכורתו של השוחט תשולם 'מכיסם ולא מקופת הקהל', פנו ביוזמתם לצדיק מסקוויריה וביקשווהו שיודיע ברבים כי השחיטה אינה אסורה. הצדיק מסר להם כי מעולם לא אמר ששחיתתו של ר' דוב אסורה, אלא רק שאין הוא מוכן למנותו כשוחט של טפליק. בין כסה לעשור המרה השוחט את פי הצדיק והחל לשחוט ועל כן הכריזו הדיין מה שהכריזו.

פיינגולד מספר, כי אימת דברים אלה בשיחתו עם אנשים נוספים, ואף דובב חסיד אחד ממתנגדי ברסלב, שאמר לו 'בדמים רותחין וקול צעקה': 'איך נוכל לראות ברוח קר שהבראסלאווער יפעלו את שלהם וחפצם ימולא, ויהי מה אנחנו לא נניח את מקומנו. כמה יגיעות יגענו טרם הצלחנו להשפילם, ועתה ניתן להם להרים ראש?!'

דומה שאין זה מקרה, ששיאה של השערוריה בטפליק היה דווקא בימים הנוראים, התקופה שבה, מחד גיסא, התחזק בטחונם העצמי של חסידי ברסלב, העולים בצוותא לקבר רבם באומאן, ומאידך גיסא, התגברה התסיסה האנטי-ברסלבית של מתנגדיהם.

ה. חובת הציות ומניעה של רדיפת חסידי ברסלב

האם נסבה השערוריה בטפליק סביב חובת הציות לגדולי הדור, או שמא אין זה אלא סכסוך מקומי על שליטה כלכלית בעסקי השחיטה, הנאחו ככסות עיניים בסיבות אידיאולוגיות הקשורות בתכניו הספציפיים של ספר 'ליקוטי מוהר"ן' ובמסורת הרדיפה והמשטמה כלפי חסידי ברסלב? דומה שבמעשה שלפנינו נתערבו כל הסיבות הללו והיו לבשר אחד. מינוי שוחטים ובוחקים היה מאז ומתמיד תחום רגיש בקהילה המסורתית. לשחיטה – שבלעדיה אי אפשר כלל לתאר חיים יהודיים – נלוו הכנסות כספיות ניכרות, אך גם אחריות תנית ומסרית רבה. החסידות ייחסה, כידוע, חשיבות רבה לתחום זה. בעיני אבות החסידות

היתה השחיטה יותר מאשר מומחיות מקצועית, וטעמים רוחניים ומיסטיים כבדי משקל נכרכו בתבילה אחת עם אינטרסים כלכליים הקשורים בגביית מס הבשר (הטאקסה), עד שהשחיטה המיוחדת הפכה לתורה אופייני של החסידים ולסלע מחלוקת מתמיד בינם לבין המתנגדים.⁵⁸ במאה הי"ט, בימי התפשטותה המהירה של החסידות, היו השוחטים החסידיים לא רק סוכניה המובהקים של התעמולה החסידית, אלא גם ביטאן, בעצם התמנותם בידי צדיק פלוני, את מידת שלטונו של אותו צדיק בקהילה.⁵⁹ בנוסף לכך, מאז ביטולו של ה'קהל' ברוסיה, בשנת 1844, עלה בהתמדה משקלו של מס הבשר בתקציב הקהילות, וההכנסות הרבות הקשורות בשחיטה הכשרה נתחלקו בין גורמים רבים, שהיו לעתים בעלי אינטרסים סותרים – השוחטים, הקצבים (שמכרו את הבשר), חוכר המס, ראשי הקהילה, והצדיק (שלא בהכרח ישב באותה קהילה).⁶⁰

הוויכוח על השחיטה החסידית וטיבה, שהתמקד תחילה בטענות המתנגדים כלפי מנהגיהם החדשים של החסידים (סוג הסכינים), הופנה, בימי התפשטותה של החסידות, לתוך המחנה פנימה והתמקד במהימנותם ובאיכותם של השוחטים החסידיים עצמם. יריבויות וסכסוכים קשים בין חסידויות שכנות על רקע של מינוי שוחטים – בין על עניינים הכרוכים בכבוד וביוקרה, בין על עניינים הכרוכים במחיה ובכלכלה – הפכו לחזון נפרץ. לא פעם הושמעו אימים, נפסלה שחיטה וננקטו פעולות הפחדה מגוונות בכדי להורות לשוחטים את הדרך 'הנכונה' שבה עליהם לילך,⁶¹ ודומה שגם המקרה של ברסלב שבו אנו דנים הוא דוגמה לכך.

58 ראה: ח' שמרוק, 'משמעותה החברתית של השחיטה החסידית', ציון, כ (תשט"ו), עמ' 47-72.
 59 כי דבר ידוע הוא ודין מפורש בש"ע שלהם (=של החסידים) שכל שוי"ב אשר איננו שומע בקול רבו שחיתתו פסולה' (ארו [לעיל, הערה 10], עמ' 57). אופייני להשתלטותם של צדיקים על המינויים הקהילתיים הוא התיאור הבא: 'כדי לבסס את שלטונם מינו [הצדיקים] את פקידיהם על כל משרות העדה: רב, דיין, שוחט, חזן, מלמד, שמש, גבאי, סטארוסטה, חבר בהנהלת העיר, חבר במועצת העיר, נאמן, דפוסט, בלש, חטפן, מסר הטירונים, ואפילו בלן אסור היה למנות (וכך גם עד היום) עד שלא הביא תעודת אישור או הסכמה של הרבי' (ארו, קול מבשר, ז, י"ט בטבת תר"ל, עמ' 342; על פי תרגומו של ע' שוחט, 'ההנהגה בקהילות רוסיה עם ביטול ה'קהל'', ציון, מב [תשל"ז], עמ' 182). ראה עוד: אסף (לעיל, הערה 43), עמ' 149-151. לתופעה זו שמו לב, כמובן, גם המשכילים: ראה למשל: ר' מאהר, החסידות וההשכלה, מרחביה 1961, עמ' 176-177; הנ"ל, 'תזכיר של יוסף פרל לשלטונות בדבר שיטת מינוי רבנים, שוחטים ומוהלים', ספר היובל לכבוד נ"מ גלבר, בעריכת י' קלוזנר ואחרים, תל-אביב תשכ"ג, עמ' 85-104.

60 על משקלו של מס הבשר בתקציביות של הקהילות, ראה: שמרוק (לעיל, הערה 58), שם. על מס הבשר ברוסיה לאחר פירוק הקהל ומטרותיו הגלויות והסמויות, ראה: שוחט (לעיל, הערה 59), עמ' 195-197; ר' מאהר, דברי ימי ישראל – דורות אחרונים, ה, תל-אביב 1970, עמ' 106-107, 122-121. מקומם של מסים אלה בחיי הקהילות ברוסיה משתקף במקורות רבים – בספרות הרבנית, בעיתונות, בזכרונות ובספרות היפה. נקודת המבט המשכילית מצאה ביטוי חד במחזה הסאטירי 'די טאקסע' של מגדלי מוכר ספרים (ראה: שמרוק, שם, עמ' 60, הערה 59), שנתפרסם באותן השנים ממש (תרכ"ט), ובעטיו גורש מגדלי מעירו ברדיצ'ב. ראה גם: י' קאמינער, סדר כפרות לבעל טקסי או שבע תועבות בלב, ווארשיא תרל"ח.

61 ראה על כך בהרחבה במאמרי: 'שאינו מאמין בגדולי הדור': משמעותו של המאבק החסידי על כבודו של ספר "אור החיים" [בדפוס].

כבר בגל השני של הרדיפות, בימי ר' נתן מנמירוב, הודגש עניין השוחטים, ובנוסף המשוחזר של המכתב הגלוי שעליו חתם הרב מסאווראן נאמר במפורש: 'מלמד מעדת הבראסליווער לא ילמד את בניכם תורה, כי תהפוך למינות במעיו. שוחט בראסליווער שחיתו פסולה, שליח צבור לא יהיה מעדת הזדים האלה, כי תפלתו תועבה. כללו של דבר התאמצו לשבור להם כל מטה לחם'.⁶² אך ברור שהמאבק לא היה על השחיטה הברסלבית כשלעצמה, ופסילת כשרותם של השוחטים, המלמדים והחזנים היתה רק אמצעי, שתכליתו לגרום להתפוררותה הכלכלית והחברתית של חסידות ברסלב הבת-ינחמנית ('לשבור להם כל מטה לחם').

גם כאן, בגל השלישי, ברור שהמאבק בשחיטת חסידי ברסלב אינו עומד לבדו והוא נכרך במסורת ההתנגדות הכוללת לחסידות זו ולגילוייה השונים. בין כך ובין כך, לפנינו גירסה מחודשת ופרדוקסלית של המאבק הדתי-החברתי על השחיטה מימי ראשיתה של החסידות. ושוב נוצרת מתיחות בין קבוצת מיעוט של חסידים-פורשים, שרמת השחיטה המקומית אינה עונה על ציפיותיהם והפיקוח על השוחטים רופף ובלתי מספק לטעמם, לבין כוחות שמרניים של הממסד הצדיקי, המתלכדים עם הממסד הקהילתי (הדיין ובעלי הבתים) כדי למנוע קיומה של מערכת שחיטה נפרדת וכדי שלא לשמוט מתחת ידם את הסמכות להיות המחזיקים הבלעדיים במערכת המינויים של כלי הקודש.

לחסידי ברסלב עצמם אין ספק כי ריב השחיטה הוא אמתלה בלבד ולדידם אין החולקים מבקשים אלא להמשיך במחלוקת הראשונות נגד ר' נחמן ור' נתן: 'ועדיין לא נשקט הריב חנם עליו... ועל אנשים העוסקים בספריו'. ואף על פי כן נשאלת השאלה: מה טיבו של ריב חינוג זה ומהו הדבר – מעבר למאבקי כוח וכבוד – שהעלה את חמתם של צדיקים וחסידים כנגד חסידי ברסלב? דומה שעיקרה של המחלוקת נסב סביב חובת הציות לגדולי הדור. מנקודת מבטם של ר' אהרן הדיין ושל הצדיק מסקוויריה, חסידי ברסלב הפרו בגלוי וברעש גדול התחייבות חתומה להישמע לצדיק, שרוב בני הקהילה הכירו בסמכותו למנות כלי קודש במקום, וממילא גם להדיחם. זאת ועוד, כתוצאה מהפרת המשמעת עלולה להיווצר גם מערכת

62 המליץ, ד, כ"ה באדר א' תרכ"ד, עמ' 127. נוסח זה, המיוחס לצדיק מסאווראן, כמעט שאין לו הד במקורות החסידיים, והמעיד העיקרי על קיומו הוא א"ת מטשהרין, שרשמו מזכרונו ולא מהעתקה שהיתה לפניו ('ואנכי העתקתי את תוכן דבריו מפי זכרוני אשר לא ישגני, כי נשאר הדברים הקשים האלה חקוקים על לוח לבי ולא אשכחם לעולם'). וראה: פייקאו' (לעיל, הערה 1), עמ' 209–211, המצטט את ימי התלאות. הורודצקי, המביא את נוסח המכתב, מעיר: 'בגועל נפש נקרא מכתב מלא מלשינות כזה... על ידי צדיקים כאלה (=כמו הרב מסאווראן) ירדה החסידות העיונית של הבעש"ט מטה מטה כיום הזה' (לקורות החסידות, ברדיטשוב תרס"ו, עמ' 74). הורודצקי מציין שם גם למכתב אחר שראה, ובו מצווה הצדיק מסאווראן לאחד מחסידיו שלא יזקק למלמד ברסלב, אף שהוא ירא שמיים מופלג, וישלחו מביטו. יש אמנם להבחין בין איסור או המלצה שלא להסתייע בשוחטים, מלמדים וחזנים ברסלבים, לבין כתב חרם, על מלוא משמעותו ההלכתית-הפורמלית, אך בשיטות כאלה בדיק נאבקו קבוצות חסידיות שונות אלה באלה. אין זה מקרה שראשית מאבקו של ר' חיים הברשטאם מצנו בצדיקי סדיגורה (בשנת תרכ"ט) היתה אף היא בדרך של פסילת כשרות השוחטים ואיסור על העסקת המלמדים הנוטים לחסידות זו. ראה למשל: כנסת הגדולה ודברי חכמים, רוהאטין תרכ"ט, עמ' כ-כא; יליקוט הרועים, אדעסא תר"ל, עמ' 7–8, ועוד הרבה בפרשה זו.

שחיטה נפרדת, ובכך לא רק שייגרם נזק ממוני למערכת הקיימת (נימוק שלא צוין בפירושו), אלא שהברסלבים יעברו על איסור של 'לא תגודדו' (דברים יד, א), שנתפרש בתלמוד: 'לא תעשו אגודות אגודות'.⁶³ איסור זה, שתכליתו שמירת אחדות המנהג בקרב בני הקהילה היהודית (וכדברי ר' אהרן הדיין: 'כדי שלא יהיה כל אחד ואחד בונה במה לעצמו... ויעשו אחב'י [=אחינו בני ישראל] אגודות אגודות'), מוצג כאן רק מסיבות טקטיות ומן השפה ולחוץ. כל המתבונן במציאות החברתית של הקהילה היהודית ברוסיה במחצית השנייה של המאה הי"ט, מבחין על נקלה בשסע העמוק שחצה את כל פלגיה, כולל בני המחנה החסידי. המכנה המשותף היחיד שסביבו ניתן היה לאחד לפחות את בני החברה המסורתית, הוא הציות המוחלט לאוטוריטה של 'גדול דור', ועל סירובם של חסידי ברסלב לכוף עצמם למרות שכזאת לא יכלו מנהיגי האורתודוקסיה החסידית לוותר.

בשני מכתביו לר' שלמה קלוגר לא פירש ר' אהרן הדיין את זהותם של החולקים בעלי דבבו, והסתפק בהגדרתם כמי ש'אינם כפופים לשום ראש הדור שבזמנינו', או 'זאת לידע שהצד שרוצים לפרוץ גדר אינו כפוף לשום ראש הדור'. בטרמינולוגיה המקובלת, 'ראש הדור שבזמנינו' אינו אלא צדיק חי ונושם או אוטוריטה רבנית-למדנית מוכרת אחרת (כמו ר' שלמה קלוגר). דומה שאפיון זה של חסידי ברסלב משקף את נקודת מבטו של הכותב ביחס לפגם העיקרי שהוא – ורבים שכמותו – מצאו בהם: הברסלבים פועלים על דעת עצמם ואין הם מצייתים לסמכות מוכרת של רב או צדיק; הסמכות היחידה המקובלת עליהם היא סמכותו של רבם המת – ר' נחמן – ובבואת הסמכות שהאציל זה על פרשניו-ממשיכיו.

חובת הציות, הנזכרת כאן בדרך שולית, היתה בפועל לאבן יסוד במערך השקפת העולם של האורתודוקסיה המתגוננת, שכבר פשטה במזרח אירופה והקיפה את כל בני החברה המסורתית, חסידים ולא-חסידים כאחד. חסידי ברסלב, שעל פי כל קנה מידה היו אבר מובהק מגופה של החברה האורתודוקסית החדשה, הפרו בגלוי את חובת הציות וממילא לא ניתן היה לעבור על כך בשתיקה. התנהגותם זו של הברסלבים נתפסה כהתרסה מחוצפת כלפי אידיאל אחדות השורות, וכנסיון שיטתי, הבא מתוך הבית פנימה, לערער על סמכותם של מנהיגי הדור. ערעור זה לווה לא פעם, כפי שמעידות מסורות שבעל פה, גם בדברי זלזול וביטול כלפי הצדיקים האחרים, שריח של התגרות ועזות פנים עלה מהם והבעיר את חמתם של חסידים אחרים.⁶⁴ חסידי ברסלב עצמם הודו, לכאורה, באשמה זו, וכאשר הם מתארים בפני ר' שלמה קלוגר את 'הקיבוץ הגדול' בטפליק, הם מעידים על עצמם: 'ואינם פונים לשום אחד ממפורסמי הזמן מטעמים הרבה שאין לבארם'. אלא שיש לדקדק כאן בצמד המונחים 'ראש הדור' ו'מפורסמי הזמן', המבטאים במדויק את השקפותיהם של שני הצדדים. ר' אהרן הדיין מאשים את חסידי ברסלב כי 'אינם כפופים לשום ראש הדור שבזמנינו' (וכוונתו לפוסק הלכה או לצדיק), אך קביעה זו מוכחשת מניה-יוביה מעצם פנייתם של אלה לרב

63 ראה סיכמו של מ' אלון, המשפט העברי, ירושלים תשל"ח,² עמ' 759-760.

64 ראה למשל בדברי ר' דוד מטאלנה (לעיל, הערה 28). גם א"ת מטשהרין כתב במאמרו (לעיל, הערה 9): 'כי עיקר שגוי דעותיהם של הברסליווער הוא אך בלתי תתם אמון בצדיקי הדור החיים עמנו היום' (עמ' 128), וכן כתב בפירושו גם אשר פיינגולד (לעיל, עמ' 489).

קלוגר. נכונותם לקבל את פסיקתו יש בה משום הודאה מפורשת בסמכותו של אחד מראשי הדור, שאינו נמנה עמיהם. אין זה אפוא מקרה שחסידי ברסלב מטעימים דווקא את המונח 'מפורסמי הזמן', המתייחס אך ורק לצדיקים.⁶⁵

1. רישומן של רדיפות הגל השלישי על תולדות ברסלב

מה ניתן, אם בכלל, ללמוד מרדיפות הגל השלישי על החסידות בכלל ועל גלגוליה של חסידות ברסלב בפרט?

ראשית, ראוי לתת את הדעת לכך, שעל אף המאבק ארוך השנים בברסלב אין בידינו אף לא מקור חסידי אנטי-ברסלבי אחד – לא כתב פולמוס ולא חרם (למעט מכתבו של הרב מסאווראן) – המפרש אל נכון את הפגמים שמצאו הצדיקים בשיטת חסידות ברסלב, או מנסה לעיין עיון שיטתי בפגמים אלה. ואכן, כל ידיעותינו על גלי המחלוקת הקודמים מקורן בעיקר בתיאורים חד-צדדיים של חסידי ברסלב עצמם. האירוע בטפליק מתייחד בכך שלפנינו מובאת גם גירסתם המקורית של מתנגדי ברסלב, ואנו יכולים להשוות את עמדות שני הצדדים.

דומה שעל אף חלקיותם של המקורות, וחרף העובדה ששני הצדדים הנצים אינם מגלים את כל האמת, ניתן לקבוע שלפנינו ביטוי, אמנם מקומי, להלך רוח אנטי-ברסלבי כללי שנשב בחצרותיהם של צדיקים מסוימים. התמונה המצטיירת כאן אופיינית לחסידות האוקראינית בשנות השישים: עיירות בעלות רוב חסידי, שמערכת המינויים הקהילתית של 'כלי הקודש' שלהן נמסרת, מרצונם החופשי של תושבי הקהילה, להכרעתו של הצדיק המפורסם היושב בריחוק מקום. אלא שתהליכי האטומיזציה של החסידות פוגעים גם בתמונה הרמונית זו. הצדיק כבר איננו שליט יחיד וכל יכול, ומגמות אפוזיציוניות מבית מערערות ללא הרף את סמכותו. קיומה של עדה חסידית נבדלת, כמו ברסלב, שיש לה אינטרסים דתיים וחברתיים שונים משל רוב החסידים, יש בו פוטנציאל ניכר לסכסוכים ולמחלוקות. יתר על כן, אי-נכונותה של עדה זו להכיר בסמכותו של הצדיק המקובל על רוב התושבים, כשלעצמה, יש בה ערעור על מעמדו ועל זכויותיו הכלכליות.

שנית, ניתן לקבוע שחסידות ברסלב שומרת בעקביות על מנגנוניה הפנימיים – חבורה אינטימית ומלוכדת החיה בתחושה מתמדת של רדיפה. בצר לה היא נאלצת לפנות לאוטוריטות הפועלות מחוץ לתחום החסידי, מתוך תקווה שהמשקע הרגשי האנטי-ברסלבי לא ישפיע על

65 על כך שבעיית 'האמונה בצדיק הדור וקדושתו', לפי גירסת ברסלב, היא שעמדה בלב הפולמוס כלפיהם, ניתן להירמז גם מדברי א"צ צווייפל, שלום על ישראל, ג, זיטאמיר תר"ל, עמ' 44-46 (מהדורת א' רובינשטיין, ב, 'ירושלים תשל"ג, עמ' 54-56). צווייפל מעיר, שרוב הצדיקים קראו תיגר על השקפה זו 'יש ששפכו עליהן כאש חמתם, והבטיחו חלק גדול לעוה"ב (=לעולם הבא) לכל מי שיבוז ויחרף מערכות ההשקפות האלה'. במקום אחר בספרו מגנה צווייפל, בחריפות יוצאת דופן, את תורת הצדיק המשתקפת בתפילה שחיבר ר' נתן, ובה מבקש המתפלל שוידויו ביום כיפור יתקבל בפני ה' כאילו היה זה וידויו בפני הצדיק. צווייפל ראה זאת כיתפלה מזוהמת, הגורמת לחילול השם. ראה: שם, א, זיטאמיר תרכ"ח, עמ' 106 (רובינשטיין, א, עמ' 123-124). התפילה עצמה נדפסה בלקוטי תפלות [חמושי"ד; זאלקווא לפני תרל"ו], ה ע"ב, סי' ד.

שיקול דעתם. עם זאת, לא רק הצדיק מסקווירה וחסידיו נלחמים בחסידי ברסלב, אלא גם גופים פורמליים – הדיין המקומי, ולצדו, מה שכינו חסידי ברסלב ה'קהל'. אף שה'קהל' ברוסיה בוטל באופן רשמי זה מכבר, הנה ממשיכים יסודות בהנהגת הקהילה להיקרא בשם זה, והם מוצגים – לפחות מבחינה פנימית – כגוף חי העומד, במקרה זה, לצדם של חסידי סקווירה. ממכתבם של חסידי ברסלב עולה, כי ר' אהרן הדיין אינו נמנה עם החסידים, אלא עם הצבועים שמעמידים פנים כחסידים, ובשל שנאתו לחסידי ברסלב הוא מוכן לשתף פעולה גם עם הצדיק מסקווירה. לעומת זאת, לצדם של הברסלבים עומדים 'בעלי הבתים', אף שקשה לדעת מה היה מספרם ומשקלם בקהילה.

אין זה מקרה שחסידי סקווירה נטפלו לספר 'ליקוטי מוהר"ן' דווקא, שכן ספר זה היה לסמלה המובהק ביותר של חסידות ברסלב וממנו יונקים ומשתלשלים כל כתביה. ר' נחמן עצמו, שעל הכנת הספר והדפסתו (של החלק הראשון; החלק השני נדפס רק לאחר מותו בידי ר' נתן) טרח כה הרבה, ייחס לו ערך מיסטי וראה בו את גולת הכותרת של מפעלו.⁶⁶ לחסידיו קרא לעיין בספר ללא הרף ותלה בו סגולות לרוב: 'נשמע מפיו הקדוש, שאמר שהספר הקדוש שלו ליקוטי מוהר"ן שיצא בעולם הוא אתחלתא דגאולה. ואמר מאחר שיצא בעולם אני חפץ מאד שילמדו אותו. כי צריכים ללמוד אותו הרבה עד שיהיה שגור בע"פ (=בעל פה).'⁶⁷ הספר לא נתקבל, כידוע, בסבר פנים יפות, ועוררין ומלעיגין יצאו עליו מכל המחנות. עם זאת, לצד הביקורת היו גם קולות אחרים, ולא רק חסידי ברסלב המועטים והמנוגדים עיינו בספר זה. כמה צדיקים, בעיקר בפולין, הביעו את שביעות רצונם ממנו ואף העניקו הסכמות להדפסתו (אם כי, ככל הנראה, לא ידעו אז שדעותיו של ר' נחמן שנויות במחלוקת).⁶⁸

66 על לבטי הדפסתו של ספר 'ליקוטי מוהר"ן', ראה: וייס (לעיל, הערה 1), עמ' 251–277.

67 חיי מוהר"ן, ב, ס' ז: ירושלים תשל"ו, עמ' לג, ועוד הרבה כיוצא בזה.

68 בין המסכימים היו ר' אפרים זלמן מרגליות מברודי, המגיד ר' ישראל מקוזניץ ור' יעקב יצחק, 'החזוה מלובלין'. בעניין האוטנטיות של ההסכמות (שנדפסו רק במהדורה השנייה ועל כן יצא להן שם של זיוף), ראה: וייס, שם, עמ' 262–263. גם לאחר ההדפסה היו צדיקים שהתייחסו לספר זה בחיוב, על אף הפקפוקים שנשמעו מכל קצות המחנה. על יחסו האוהד של הצדיק יצחק מוורקה ל'ליקוטי מוהר"ן', ראה: אברהם ילין, דרך צדיקים, פיעטרקוב תרע"ב, עמ' 42; על אהדת חסידי קוצק, ראה: א' מרקוס, החסידות, תל אביב תשי"ד, עמ' 160; וראה גם: גרין (לעיל, הערה 1), עמ' 400, הערה 48. המסורת שהביא שם מרקוס, בדבר התנגדותו של ר' ישראל מרוז'ין לר' נחמן, אין לה, כנראה, כל אחיזה וכבר ביטל אותה ה' צייטלין, ר' נחמן בראסלאווער – דער זעער פון פאָדאָליע, ניי-יאָרק 1952, עמ' 172. וראה המסורת הברסלבית על ר' יצחק מבויאן, נכדו של ר' ישראל מרוז'ין, שהחזיק בספרייתו את 'ליקוטי מוהר"ן', ואמר: 'בבית הורי הצדיקים היו מעניינים בספר קדוש זה, וכל הדבורים והשמועות דבורי הבל וסרק הם' (שיח שרפי קודש [לעיל, סוף הערה 3], ה, עמ' קל; ההדגשה שלי). על החשיבות שיוחסה לספר זה במסורת קוסוב-זיז'ניץ, ראה: ח' כהנא, אבן שתיה, מונקאטש תר"ץ, עמ' מא, ס' ה. על אהדתו של ר' צדוק הכהן מלובלין לכתבי ר' נחמן, ראה: נוה צדיקים (לעיל, הערה 3), עמ' סב–סד; י"י רוזנברג, תפארת מהרא"ל משפאלי, פיעטרקוב תרע"ב, עמ' 95. על יחסה של חב"ד לספרי ברסלב, ראה דבריו המעניינים של ח"מ היילמאן, בית רבי, א, ברדיטשוב תרס"ב, עמ' 131, הערה ב: 'ישמענו בשם אחד מהרבנים מנכדי רבינו (=כנראה רש"ז מקאפוסט, נכדו של הצמח צדק)', שאמר שבעת שנתעורר המחלוקת על הרב מברסלב

בין כך ובין כך, מטבעם של דברים שספר זה נערץ ונקדש בתוך קהל חסידי ברסלב, והללו היו מוכנים לסכן את פרנסתם ומעמדם כדי להגן על זכותם להגות בו כרצונם. ואכן, מתנגדיהם של חסידי ברסלב לא התעלמו מרגישות זו וניסו לעלוב בהם, בין היתר, גם בדרך של פגיעה בכתבי ר' נחמן. כבר בשנות השלושים, בגל השני של הרדיפות, קונן ר' נתן לא פעם ולא פעמיים על קריעת הספרים וביזוים. דבר זה נעשה בעיקר בידי נערים אלימים, שהוסתו לכך בידי המבוגרים:

כי יוצאים נערים ומקללים ומבזים אותי בכל מיני ביזיונות, וגם פעם א' שיברו חלון א' בביתי... ובשבת פ' שמיני העבר ה' רעש גדול פה, כי נכנסו נערים בני בליעל בביהמ"ד (=בבית המדרש) שלנו וקלקלו הדלת וביזו אנ"ש (=אנשי שלומנו), וכבר עשו כן כמה וכמה פעמים שנכנסים לביהמ"ד שלנו וקורעים ומבזים הספרים הק' שלנו בפני אנ"ש... ורץ נער אחד לאביו ובא אביו עם עוד א' והכו את אנ"ש הכה ופצוץ.⁶⁹

ועל צורת הביזוי מספר ר' נתן: 'כי הם הולכים וקורעים הספרים הקדושים שחיבר אדמו"ר... ורומסים אותם ברגליהם, וזורקים אותם לאשפות ולמקומות המטונפים. הנשמע כזאת או הנראה כמוהו? ואינם נותנים אל לבם להסתכל בתוך הספר לראות ולהבין בו, אם ראוי לבזותו כ"כ (=כל כך)'.⁷⁰ גם בגל השלישי, בימי ר' נחמן מטולצ'ין, מוצאים אנו רמזים להמשך מסורת ביזוי הכתבים: 'בזמנו של רבי פנחס קיבליטשער ז"ל היה שוחט אחד בעיר קיבליטש, שהיה מבזה את ספרי רבינו למאד. שהיה קורעם ומשתמש בהם לצרכיו וכדומה. והיה מציק ורודף את אנשי שלומנו עד חרמה'.⁷¹

פגיעה בכתבים מקודשים על ידי שריפתם או ביזוים איננה המצאה חסידית, כמובן. זוהי דרך כוחנית עתיקה, שבבסיסה כמה הנחות המאפיינות מאבקים רעיוניים, דתיים ובין-דתיים, הגולשים לפסי אלימות: האחת – התפיסה הפשטנית הרווחת, שהצד החזק הוא גם הצודק; האחרת – האמונה שאם יוכחד הידע הכתוב יימוגו גם נוצריו, ואם יושפלו הגווילין ותבוזינה המילים, יושפלו ויבזו עמם גם המקדשים אותם. אין אפוא להתפלא, שבאווירה של מתיחות תית – ובמקרה של ברסלב התמקדה מתיחות זו בימים הנוראים, שעה שהתרכזו החסידים

מרבני פולין רצה רבינו (=רש"ז מליאדי) לעמוד עבור כבוד הרב הנ"ל (=ר' נחמן)... וע"ד (=ועל דבר) הספרים של הרב הנ"ל שיש מפקקים עליהם, אמר (=רש"ז מקאפוסט) שאינו יודע, כי לא ראה אותם מעולם. וגם מוקנו אדמו"ר בעל צ"צ (=צמח צדק) לא שמע אודות זה מאומה. עוד נעיר, כי מהסאטירה האנטי-חסידית, 'גורל הצדיקים' (כוכבי יצחק, 29 [1863], עמ' 84–90), המלגלת על פולחן קברו של ר' נחמן, עולה, לכאורה, כי בין העולים לקבר היו גם חסידי הצדיק מסאד[יגורה] ול[באוריץ]?

69 עלים לתרופה (לעיל, הערה 3), עח ע"א.

70 שם, פב ע"א, סי' קפא; וראה גם בסי' קסד–קסז.

71 שיח שרפי קודש (לעיל, סוף הערה 3), ה, עמ' צב; והשווה שם, ד, עמ' פג: 'רבי פנחס קיבליטשער ז"ל היה חשוב ונערץ כל כך בין חשובי חסידי טאלנע לפני התקרבותו לרבנו, עד שמנהו הרבי מטאלנע שהוא ידבר ויודרך את האברכים בעבודת ה' וביראת שמים'. על ר' פנחס, ראה: גידולי הנחל (לעיל, הערה 6), עמ' צ; כפתור ופרח (לעיל, הערה 48), עמ' כו–לג. קובליץ' נמצאת כחמישים ק"מ מערבית לאומאן.

באומאן – נתפסים הספרים, הפצי הקודש ומערכת הסמלים שבשימושו של היריב, כמבטאים המובהקים של היסוד הכפרני והפרובוקטיבי שבהגותו ובהנהגותו.⁷² והנה, החסידים, שטעמו בעבר בעצמם מטעמה המר של 'מלחמת ספרים', אימצו דרך זו לא רק במאבקם בספרי התנגדות, השכלה וכפירה,⁷³ אלא גם כנגד חסידי ברסלב, עצמם ובשרם.

אין אנו יודעים כיצד נסתיימה הפרשה. ר' שלמה קלוגר לא ענה, ככל הידוע, לצדדים הנצים, לא רק בשל עמדה עקרונית שגור על עצמו, למעט ככל הניתן בהתערבות בסכסוכי שחיטה, בשל מה שהגדיר כהידרדרות קשה במצב השחיטה,⁷⁴ אלא גם משום שבאותה עת תש כוחו והוא פסק, כמעט לגמרי, מלענות לשואלים אותו.⁷⁵

מעניינת במיוחד מסורת ברסלב המאוחרת, המנסה לצמצם את משמעותה של המחלוקת והקפה, ואינה מהססת להטיל חלק מן האשמה בר' דוב ובאישיותו מעוררת המדנים. לפי מסורת אמביוולנטית זו, לא ויתרו חסידי סקווירה על עמדתם, 'עשו "שער החרסית" ששם זרקו את כל הכלים "שנטמאו" כביכול בבשר שחיתו' של ר' דוב. הלה שאל בעצת ר' נחמן מטשהרין (1825–1894) – מן הבולטים שבפרשני ר' נחמן בדור השלישי, ואחד הבודדים בין חסידי ברסלב ששימש כרב ואב"ד בקהילה⁷⁶ – וזה אמר לו: 'להם היה אסור לקחת ממך תקיעת כף על ענין זה ולך היה אסור לתת להם תקיעת כף, והוא עוולה של שניכם.' ר' דוב עזב אפוא את נמירוב ועבר לברסלב, ומשם עבר להתגורר בטפליק, 'ולהיכן שהגיע נתעוררה

72 השווה לדבריו של 'י כ"ץ, בהקשר אחר לגמרי: 'בין תנ"ז לת"ח-ט', ספרייובל ל' בער, בעריכת ש' אטינגר ואחרים, ירושלים תשכ"א, עמ' 318–320 (=הנ"ל, הלכה וקבלה, ירושלים תשמ"ד, עמ' 311–313).

73 ראה, למשל: מ' וילנסקי, חסידים ומתנגדים, א-ב, ירושלים תשל"ל, מפתח, בערכים 'שריפת כתבים חסידיים'; 'שריפת כתבים מתנגדיים'.

74 מבחינה זו מאלפת במיוחד תשובתו לקהילת זאלישיץ, החורגת מקינה סטריאוטיפית על ירידת הדורות, ומגלה את תמונת העולם הפסימית של ר' שלמה קלוגר ואת מגמת ההחמרה הנובעת מכך: 'שאלתם בשו"ב (=בשוחט ובודק) שנתן ת"כ (=תקיעת כף) להפאכטרי"ס (=חוכרי מס הבשר) שלא ישחוט בלי רשיון מהם, ונתברר שעבר על ת"כ שלו ושחט בהכפרים בלי רשיון מהפאכטרי"ס. והנה ר"מ (=רום מעלתו) הקשה לשאול ממני, כי במדינתנו בעיירות הקרובים עלינו איני מתערב בדיני השוחטים, כי בעו"ה (=בעוונותינו הרבים) בזמן הזה יד זדים גוברת, וכל הדובר שקר ידו על העליונה, לכן עת לחשות'. בהמשך הוא מבחין בין 'ימים הראשונים, שהי' רוב העולם יראי שמים ומבקשים האמת', שאז ניתן היה להקל בדינו של שוחט המפר אמונים, לבין ימינו אלה, שראוי להחמיר אפילו על דברים קלי ערך: 'לא כן עתה, כי בעו"ה פשעה הארץ... וכל שוחט קל שבקלים מוצא לו עוורים – הוא, משפחתו ושאר אנשים היודעים לו. ורבו אוהבי שקר ומחזיקים די שקר... לכך בזמן הזה צריך לראות שיהיה השו"ב ירא ה' מרבים יותר מכל אשר היו לפנינו, ובא יזה דבר קל, יהי' מה שיהי', ראוי לדתותו מאומנתו' (שו"ת טוב טעם ודעת, מהדורה תליתא, לבוב תרמ"ד [ד"צ: ניו-יורק (תשכ"ד)], יורה דעה, סי' לג; ההדגשה שלי).

75 'ומשנת תרכ"ה ואילך נסתם כל חזון ולא דיבר (=ר' שלמה קלוגר) עם שום אדם רק ישב בפ"ע (=בפני עצמו)'. ראה: יהודה אהרן קלוגר, תולדות שלמה, לעמבערג תרמ"ח, עמ' קמה; מ' וונדר, מאורי גליציה, ד, ירושלים תש"ן, עמ' 485.

76 גם סבו של ר' נחמן מטשהרין, ר' אהרן, היה אב"ד בברסלב, ונתמנה לתפקידו ב'השתדלות גדול' של ר' נחמן מברסלב. ראה הערתו של פייקאז' לספרו של וייס (לעיל, הערה 1), עמ' 209.

מחלוקת סביב ענייניו. לבסוף פנה אליו ר' נחמן מטולצ'ין ואמר לו: 'התקרבת אלינו כדי לעורר עלינו מחלוקת! הנח את הסכין'.⁷⁷ ר' דוב עזב את מקצוע השחיטה ואת מקומו, עלה עם בנו לארץ ישראל והתיישב בקרב חסידי ברסלב בצפת.⁷⁸

האם כל שמונת האחים הצ'רנובילים השתתפו במאבק האנטי-ברסלבי? את חלקם של ר' דוד מטאלנה ור' יצחק מסקווירה כבר הזכרנו. האח הבכור, ר' אהרן מצ'רנוביל (?-1871), השיא את בתו חיה שרה לישראל, נכדו של ר' נחמן מברסלב (מבתו שרה),⁷⁹ ועד כמה שניתן ללמוד מעובדה זו ומהעדר מסורות בעניינו, הוא לא היה מעורב ברדיפת חסידי ברסלב. על אח אחר, ר' יעקב ישראל מצ'רקס (1876-1794), מובאת מסורת מעניינת הקשורה בר' נחמן מטשהרין. לפי מסורת זו, הנושאת אופי הגיוגרפי מובהק, נתמנה ר' נחמן, סביב שנת 1853, כאב"ד בטשהרין. קהילה זו היתה 'תחת מגידותו' של הצדיק מצ'רקס ומינויו של ר' נחמן כאב"ד נעשה שלא על דעתו. הצדיק הזמין את ר' נחמן אליו כדי לעמוד על טיבו, ולאחר ששוחחו מעט ביקש מכמה תלמידי חכמים שיפללו עמו בדברי תורה. משעמדו כולם על חכמתו הסכים גם הצדיק למינויו.⁸⁰ גם על ר' יוחנן מרחמסטר'יקה (1816-1895) נמסר במקורות ברסלב, כי 'צידד מאד לטובת אנ"ש, וכמה שנים התפללו אנ"ש בראש השנה בבית המדרש הגדול שהיה להם (=לחסידי ר' יוחנן) באומאן, ובכל העתים היו בידידות קרובה לאנ"ש'.⁸¹ על שאר האחים לא נשתיירו ידיעות הקושרות אותם למאבק זה: ר' משה מקוריסטושוב (1789-1866), ככל הנראה, כלל לא הנהיג עדה; ר' נחום ממקורוב (1804-1852) נפטר זמן רב קודם לאירועי שנות השישים; ועל ר' אברהם מטרסק (1806-1889) לא נמסר מאומה בעניין זה. ממילא, ספק אם ניתן לדבר על מאבק שושלתי-משפחתי מאוחד, שאסרה

77 שיח שרפי קודש (לעיל, סוף הערה 3), ד, עמ' צב. בהמשך מקור זה נאמר, כי ר' דוב התיישב בטבריה והיה למלמד, וזו טעות; ראה בהערה הבאה. עוד נוסף, כי לדברי אשר פיינגולד (לעיל, הערה 54), היה ר' דוב נכדו של השוחט ר' דוב מליניץ, שנתפרסם כסופרו הראשון של הבעש"ט וכמאסף גוף הסיפורים העיקרי שבספר 'שבחי הבעש"ט'.

78 ראה: גידולי הנחל (לעיל, הערה 6), עמ' כב, סי' ט. ממכתביו של ר' נתן בן יהודה, בספר נתיב צדיק (לעיל, הערה 53), עולה כי בשנת תרל"ה לכל המאוחר כבר היו דוב ובנו העניך בצפת. אזכור שמו של דוב במכתבים אלה נמשך עד שנת תרמ"ד. באחד המכתבים הוא אכן מכונה 'ר' דוב שו"ב מברסלב' (עמ' יט). במכתב אחר (משנת תרמ"ד) קורא ר' נתן לחסידי ברסלב בצפת למעט במחלוקת פנימיות, ומוסיף: 'זגם שלא לגנות אפי' צדיק שאין הלכה כמותו, כמו ר' דוב נ"ו' (נתיב צדיק, שם, עמ' רסה-רטו) – וייתכן שאף זה רמז עמום לאותה מחלוקת.

79 החתונה נערכה בשנת תקע"ט, ראה: ימי מהרנ"ח, בני-ברק תשט"ז, ב, עמ' 169, סי' ו. מספור הנישואין המופיע בימי התלאות (לעיל, הערה 3), עמ' מה-ג, ניתן להירמז על 'ההתרגזות' בין חסידי צ'רנוביל בעקבות התנהגותו הבוטה של אחד מחסידי ברסלב, ר' עוזר מאומאן.

80 ראה: נ"צ קעניג, יקרא דחיי (נדפס בסוף שארית ישראל, לעיל, הערה 53), עמ' קנו; שיח שרפי קודש (לעיל, סוף הערה 3), ג, עמ' קלג-קלד. על ר' נחמן מטשהרין ומפעלו הספרותי, ראה: וייס (לעיל, הערה 1), על פי המפתח; פייקאו' (לעיל, הערה 1), על פי המפתח; נוה צדיקים (לעיל, הערה 3), עמ' קסא-קעג; גידולי הנחל (לעיל, סוף הערה 3), עמ' עד.

81 שיח שרפי קודש (לעיל, סוף הערה 3), ד, עמ' צ.

חסידות צ'רנוביל על ברסלב, ולכל היותר לפנינו גילויי מחלוקת ספוראדיים, הקשורים באישיותו המיוחדת של כל אחד מן האחים ובתנאים הספציפיים של הזמן והמקום. לרדיפות הגל השלישי לא נשתירו ביטויים של ממש בכתבי ברסלב אלא רק שרידים קלושים, חיוורים וסתומים, ועובדה זו אומרת דרשני. ככלות הכל, לחסידות ברסלב, מראשיתה, יש מסורת של כתיבה ותייעוד עצמי רחב הקף, בפרט בכל הקשור לרדיפות ולמחלוקות, שכן 'האלהים יבקש את הנרדף אפילו כשהרודף הוא צדיק',⁸² ו'אשרי הנרדפים'.⁸³ בעיקר מפתיע הדבר אם משווים זאת לכתיבה הנרחבת על רדיפות הגל השני, שהפכו בכתביו של ר' נתן מנמירוב למקור של עידוד ותעצומות נפש.

למעשה ניתן לקבוע, על דרך ההכללה ובלי קשר ישיר לאירועי המחלוקת שתוארה לעיל, כי מעיין היצירה הברסלבית יבש כמעט לגמרי מאז מות סופרה הגדול, ר' נתן מנמירוב. תרבות הכתיבה של נושאי המורשת הברסלבית נצטמצמה, מכאן ואילך, בעיקר לספרי ליקוטים, עיבודים ופירושים לתורתו של ר' נחמן (ואף אלה, על פי רוב, לאור מפעלו הפרשני הענף של ר' נתן), וכן לחיקויים של הז'אנר האפיסטולרי מייסודו של ר' נתן. מכתבי ההתעוררות הרבים, ששלח ר' נתן לבני משפחתו ולתלמידיו, קיבלו מעמד קאנוני בקרב החסידים. הם הועתקו ונדפסו פעמים רבות והפכו לחומר לימוד ושינון, המסייע בהסברת ערכי חסידות ברסלב ומביא לחיזוק האמונה. מכתביו של ר' נתן בן יהודה, שכונסו בספר 'נתיב צדיק', הם דוגמה אופיינית להפנמתו של ז'אנר זה, ואין זו הדוגמה היחידה.⁸⁴ זאת ועוד, אף תולדות ברסלב נרשמו רק במקוטעין ובמטושטש, ולמעשה, בין מפעלו הספרותי של ר' נתן מנמירוב

82 כהתבטאותו של ר' אברהם כוכב לב, המספר על הסיבות הפלאיות להפסקת המחלוקת מצדו של הרב מסאוראן; ראה: טובות וזכרונות (לעיל, הערה 3), עמ' קמו.

83 כהתבטאותו של ר' נתן בן יהודה מברסלב, נתיב צדיק (לעיל, הערה 53), עמ' קצ. בתגובותיה למחלוקות ולרדיפות מזגישה המסורת הברסלבית לדורותיה, למן ימי ר' נחמן מברסלב ואילך, את הערך המוסרי של הפסיביות ושל קבלת הבוינות בשמחה וברצון. פרשנות מורליסטית אופיינית, המוצאת ערכים חיוביים ברדיפות ובעלבונות, ניתן למצוא בשפע גם במכתביו של ר' נתן הנ"ל, הכותב בשנות השמונים של המאה ה'י"ט, ונביא כמה גרגירים ממנה: 'כמו שאצל אנשי הבע"ת (=הבעלי תשובה?) ה' חשוב אצלם תענית וסיגוף יותר מכל התענוגים, כך צריך להיות אצלנו חשוב בזיון ושי"ד (=ושפיכות דמים), ובפרט כשבאים אלינו ממילא הבוינות ואין אנו רודפים אחריהם... ואנו צריכים לקבל אותם באהבה ובשמחה' (שם, עמ' קנג-קנד). כשנסע ר' נתן, בשנת תרמ"א, לאומאן, ביזה אותו יהודי אחד, ועל כך כתב: 'שבאלו הבוינות עשה לי כמה טובות כפי המבואר בדברי רבינו ז"ל, שע"י (=שעל ידי) בזיונות ושפיכות דמים זוכין לתשובה. וגם בהשם שקרא לי ברסלב כלב, ובתוך כך הזכיר אותי שאני ברסלב, ונכללתי בשם רבינו ז"ל' (שם, עמ' קלז-קלח). ובמכתבו לעדת ברסלב בטבריה: 'אחי וריעי אל תעצבו מהמחלוקת, כי רבינו ז"ל אמר כי המחלוקת מרים ומגביה את האדם... וגם אמר שהמחלוקת היא סימן שאתם רוצים להיות אנשים כשרים... ע"כ אל תפחדו כלל, כי כבר עבר עלינו כמה בהלות מהמחלוקת הגדולה הידועה והידועה ואעפ"כ האמת קיים לעולם... וכל זה הוא רק לנסיון... ותחזקו עצמיכם בשמחה גדולה על שחולקים עליכם... כי בהמחלוקת שעברה עלינו בנעורינו עיקר החיזוק שלנו היה שמחה' (שם, עמ' קמו-קמו).

84 רשימת קובצי מכתבים ששלחו חסידי ברסלב אלה לאלה, רובם ככולם בההדרתו של הרב נ"צ קעניג, ראה: מ' פייקאז, 'המיפנה בתולדותיה של המשחיות החסידיית הברסלבית, משיחיות ואסכולוגיה - קובץ מאמרים, בעריכת צ' ברס, ירושלים תשמ"ד, עמ' 326, הערה 7.

לכתביו של ר' אברהם חזן מטולצ'ין בשלהי המאה ה־19 (שרובם נדפסו במאה העשרים), כמעט שאין בידינו מאומה. מצב זה מעיד, ככל הנראה, לא רק על התגברות מגמות ההסתרה והצנזורה העצמית המאפיינות את מסורת הכתיבה הדיאלקטית של חסידות ברסלב,⁸⁵ אלא גם על דלדולה של חסידות זו ברוח ובחומר ועל תחושת העדר המנהיגות וחוסר הביטחון, שפקדה את בני העדה מאז מותו של ר' נתן מנמירוב.⁸⁶

הדים לתחושת החולשה והכוחות הרפים ולנסיגות ההתעוררות וההתחזקות יש בהתבטאויות שונות של חסידי ברסלב. כך, למשל, בספרו של ר' נחמן ממשוהרין 'פרפראות לחכמה', שנדפס לראשונה בשנת 1876. ר' נחמן עצמו שמה מכוס הבזיונות, והמסורת הברסלבית יודעת לספר, כי כשהלך פעם להשתטח על קברו של ר' נחמן באומאן: 'זרקו עליהם כמה ריקים מצד המתנגדים חתיכת צואה ופגעו בגב הרב'.⁸⁷ ומעניינים דברי השבח שמעתיר הרב מטששרין על חסידי ברסלב המשתתפים בתפילות 'הקיבוץ הקדוש' על קברו של ר' נחמן, המגלים נחישות ודבקות על אף התעצמותם של 'החולקים':

...ואעפ"כ (=ואף על פי כן) מתקבצין דווקא עכשיו, שאין אנו זוכין לראות את מורנו בעיני אדם ממש, וכן לשמוע מוסר מפיו הק' (=הקדוש) ולטעום מתיקות אמרי נועם שלו בפועל ממש בשעת הקיבוץ כמו שהיה בחיים חיותו ז"ל. ואעפ"כ מתקבצין אליו ונשענין על זכותו הק'. וכ"א (=וכל אחד) צועק מעומק לבבו בתמימות ובפשיטות גדול לזכות לשוב אל ה' ולהתקרב אליו ית' (=יתברך) באמת. והחולקים רואים את כ"ז (=כל זה) ותמיהים ושואלים וחורקין שיניהם מאד על ענין הקיבוץ הזה בכל שנה ושנה ביגיעות וטירחות גדולות כ"כ (=כל כך), ומה אתם רואים, ומה אתם שומעים, וכו'. וא"א (=ואי אפשר) להשיב להם שום תשובה ניצחת כלל. כי ענין זה הוא רק כל אחד כפום מה דמשער בליבי, יודע ומרגיש גדול הענין הזה... נמצא שהעבודה הזאת הוא עבודה פשוטה ותמימה שצריכין לכאן כל החכמות, ולעבוד את ה' בתמימות, ולעשות גם דברים הנראים כשגעון ממש בעיני העולם. והכל בשביל אהבתו ועבודתו ית'.⁸⁸

וכך כותב גם החסיד הברסלבי הקשיש ר' נתן בן יהודה, בשנת תרמ"ב, במכתב עידוד לחסידי ברסלב הנרדפים בצפת: 'וכל אלו הרפתקאות שעוברים עלינו הוא רק להזכיר אותנו שאנו ברסלבר חסידים ושלא לשכוח אפי' (=אפילו) יום אחד, כי שם זה אינו דבר ריק'.⁸⁹

85 ראה: פייקאז' (לעיל, הערה 1), עמ' 10-16.

86 יוצאת דופן בקהפה ובתנופתה היא פעילותו הרוחנית, המו"לית והארגונית של ר' אליעזר שלמה שיק, מנהיג פלג ברסלבי של חוזרים בתשובה בדורנו. השקפותיו ושאלת זיקתן לרעיונותיה המקוריים של חסידות ברסלב נדונו אצל פייקאז' (לעיל, הערה 84), עמ' 325-342.

87 שיח שרפי קודש (לעיל, סוף הערה 3), ג, עמ' קמד-קמה.

88 פרפראות לחכמה, לעמברג תרל"ו, 'תקעו אמונה', סי' ה, ה ע"ב.

89 נתיב צדיק (לעיל, הערה 53), עמ' קעג.

ז. המשך רדיפתם של חסידי ברסלב

רדיפת חסידי ברסלב באומאן ובמקומות אחרים (בארץ ישראל, למשל⁹⁰) נמשכה גם בעשורים האחרונים של המאה הי"ט ובראשית המאה העשרים.⁹¹ בימי השלטון הסובייטי, בין שתי מלחמות העולם, פסקה רדיפת הברסלבים בידי חסידים אחרים. אימי הפוגרומים שליוו את מלחמת האזרחים באוקראינה (1917-1920) לא פסחו גם על יהודי אומאן,⁹² וניתוקה של ברית-המועצות מפולין, סמוך לאחר מכן, ניתק גם את החוט שקישר בין חסידי ברסלב הפזורים ללב הפועם של החסידות – ציון קברו של ר' נחמן באומאן. חסידי ברסלב בפולין (שנתרכזו בוורשה, בלודז', בלובלין ובקראקוב), שלא יכלו עוד להגיע לאומאן, קבעו את לובלין כאתר ההתכנסות החלופי של 'הקיבוץ הקדוש' בימי ראש השנה.⁹³ ואילו החסידים המועטים שנותרו באומאן ובסביבתה – ואלה שהעזו לסכן את נפשם, לגנוב את הגבול ולעלות לציון קברו של ר' נחמן – חיו מעתה באווירה אנטי-דתית וטעמו מנחת זרועם של השלטונות ומשנאתם העזה של קומוניסטים אנטי-קלריקליים יהודים.⁹⁴ וכך בשנת תרצ"א,

90 ממכתביו של ר' נתן בן יהודה (נתיב צדיק, שם, עמ' קמו-קמו, קפו-קצד, ועוד) עולה תמונה קשה של רדיפת חסידי ברסלב בצפת, שבסופה (בשנת תרמ"ג) גורשו בני העדה מבית הכנסת של האר"י. ראה גם: נ' אנשין, 'החסיד המופלא ר' נתן מטבריה המכונה ר' נתן ר' לייבלי ראובן'ס זצ"ל, מבוזעי הנחל – קובץ לתורה וחסידות, 54 (אייר תשמ"ב), עמ' יז-יז. רדיפת חסידי ברסלב בצפת נמשכה גם ברבע הראשון של המאה העשרים ועל כך מעידים זכרונותיו של חסיד ברסלב, שמואל הלוי הורוביץ, ימי שמואל, א-ב, ירושלים תשנ"ב.

91 ראה למשל: המליץ, ת, י"ב בתמוז תרכ"ח, עמ' 177; מיכאל לוי רודקינסון, תולדות בעלי שם טוב, קעניגסברג תרל"ו, עמ' 40 (השווה למכתבו של ר' צבי יחזקאל מיכלזון מפלונסק, בתוך: תפארת מהרא"ל [לעיל, הערה 68], עמ' 107, המצטט את רודקינסון מלה במלה מבלי להזכירו); א' דינאר, כתובת בישראל, נויארק תרנ"ט, עמ' 25 (וראה דבריו שם, עמ' 10-11, שתקוותו כי יקום חוקר אשר יעמיק בכתבי ר' נחמן כדי לתאר את שיטתו); תפארת מהרא"ל, שם, עמ' 94.

92 ראה: א' דרויאנוב, 'שורה של פגעים', רשומות, ג, ברלין תרפ"ג, עמ' 132-140 (על חסידי ברסלב: שם, עמ' 137).

93 'הקיבוץ' נערך בהיכל 'ישיבת חכמי לובלין' (ברשותו של ראש הישיבה, ר' מאיר שפירא, ובהשתתפותו) וליד קברו של 'החזוה מלובלין'. בחירתה של לובלין דווקא כאתר ההתכנסות נבעה לא רק מהריכוז של חסידי ברסלב שהיה בה, אלא בעיקר בשל מיקומה הגיאוגרפי הנוח, וכנראה גם בשל היחס החיובי שגילה 'החזוה' לר' נחמן (ראה לעיל, הערה 68). ראה על כך בזכרונותיו של אבי ז"ל, מ' קרונה, מורי ורבותי, אחי ורעי, תל-אביב תשמ"ז, עמ' 39-44; וכן במכתבו המצוטט אצל מ"צ נריה, 'בתי-המדרש "בית-אברהם" בפולין', עיטורים – פרקי עיון והגות לכבוד משה קרונה, ירושלים תשמ"ז, עמ' 161-162. תשוקתם של חסידי ברסלב בפולין להגיע לאומאן עולה ובוקעת ממכתביהם ותפילותיהם של ראשי החבורה – אהרן ליב ציגלמן, יצחק ברייטר ואחרים – שכוונסו בידי נ"צ קעניג בספרים כגון אור צדיקים, בני-ברק תשל"ב, או נחלי אמונה (לעיל, הערה 51). פרשת התהוותה והתארגנותה של חסידות ברסלב בפולין שבין שתי המלחמות כמעט שלא תוארה. ראה לפי שעה: מ' פייקאן, חסידות פולין – מגמות רעיוניות בין שתי המלחמות ובגזרות ת"ש-תש"ה ('השואה'), ירושלים תשי"ן, עמ' 340-341; מ' קרונה, 'נטפים מהנחל הנובע, הצופה, ערב ראש השנה תשנ"א (19.9.1990).

94 על סבלם של חסידי ברסלב בתקופה הקומוניסטית קודם השואה, ראה: מ' אונגר, 'מכתבים של חסידי ברסלב בברית-המועצות', מחניים, עד (תשכ"ג), עמ' 68-79; א"א גרשוני, 'חסידי ברסלב ברוסיה

שעה שסיים את הכנת ספרו 'תולדות החסידות', בחר שמעון דובנוב לסיים את הקדמתו בדברי נבואה מרגשים על מעגל סמלי שנסגר לשעה, עם הגיע אליו השמועה בדבר הרס קברותיהם של הבעש"ט במזיבו' ושל ר' נחמן באומאן:

השלטון נתעורר לזה מצד 'הכופרים באלהים' מבני ישראל, שאולי יש בהם נכדי נכדיהם של אותם הצדיקים. די לרשום מאורע זה, כדי להבין את ערך המהפכה שנתהוותה בארץ מולדתה של החסידות לאחר שתי מאות שנה מזמן התגלות הבעש"ט. 'עולם הפוך', שנברא בדם ואש ועומד על העריצות, אין סופו להתקיים, אבל מה יבוא אחריו?...⁹⁵

השמועה היתה שמועת שווא. הציון לא נהרס אז וכנראה הושחת רק בימי הכיבוש הנאצי, שעה שיהודי אומאן הובלו לטבח.⁹⁶ קומץ חסידי ברסלב ששרדו בעיר ובסביבותיה המשיכו, גם לאחר השואה, לשמר במסירות נפש את גחלת מורשתו של רבם ולהאבק על קיומם הפיסי והרוחני כחבורה דתית בתוככי משטר אתיאטי עוין.

במאמר זה נפרשו בפני המעיין גילוייה המגוונים של האיבה הפנים-חסידית כלפי חסידות ברסלב ונושאייה, במיוחד בשנות השישים של המאה ה'ט. ביטוייה האלימים של שנאה זו מומשו אמנם בידי קבוצות משולי המחנה החסידי (נערים, המון מוסת), אך האש לוכתה בידי צדיקים, רבנים ומנהיגי הקהל. למסורת הרדיפות והשנאה, שנתגבשה בימי המחלוקת הקודמות, כנגד ר' נחמן מברסלב וכנגד ר' נתן מנמירוב, נצטרף גם המאבק במזעזעים על המוסכמות של האורתודוקסיה החדשה בדבר חובת הציות לגדולי הדור. דומה שלרבדים הנפשיים העמוקים, שמהם יונקת האיבה לזר ולמוזר, נצטרפו בגל הרדיפות השלישי גם אינטרסים כלכליים מובהקים.

ריכוזם היישובי המוגבל של חסידי ברסלב בעיירות שבפלכי קייב, וולין ופודוליה, הגדיר גם את גבולותיו הגיאוגרפיים של המאבק בהם לאזורים אלה, ובעיקר לאומאן ולסביבותיה. ההוויה החסידית, שהיתה פרושה על קהילות ישראל בחלקיו הדרומיים של תחום המושב, ועוצמת השפעתם של 'הצדיקים המפורסמים' על חיי היומיום, יצרו במקומות אלה אווירה טעונה של מתיחות דתית וחברתית ככלל, ובפרט של מחלוקת בלתי פוסקות בין קבוצות חסידיות שונות, כמעט על כל דבר ועניין. אך בשונה מאחרים, חסידות ברסלב לא רק שנטלה על שכמה ברצון את סבל ירושת הרדיפות הקודמות, אלא התמידה בגינוניה המיוחדים ומיאנה לקבל על עצמה את עול הציות לגדולי הדור.

הרדיפות הקשות מבית ומחוץ לא ריפו את ידיהם ואת לבם של הדבקים במורשת ברסלב

הסובייטית, בספרו: יהודים ויהדות בברית המועצות, ירושלים תש"ל, עמ' 129-134; אלטשולר (לעיל, הערה 55); וראה גם: ד' אטינגר, 'אומן העיר', העבר, ג (תשט"ז), עמ' 118.

95 דובנוב (לעיל, הערה 23), עמ' ג-ד (מספור שלי). השלטונות אכן סגרו את הקלוזי הברסלבי באומאן ואת המקוה, אך לא הרסו את הציון. ראה: אלטשולר, שם, עמ' לט-מ.

96 על השמדת יהודי אומאן והסביבה בידי הנאצים ועוזריהם, ראה: 'השמדת שתי קהילות באוקראינה - עדותו של קצין גרמני', יד ושם, ג (תשי"ט), עמ' 283-299; אלטשולר, שם, עמ' לח, הערה 4.

ולא הביאום לכלל יאוש. את היאחזותם העיקשת באמונתם, על אף המשברים, ההשפלות וההווה הקודר שהיה מנת חלקם, הם ראו לא רק כניסיון אישי וקבוצתי, אלא גם כמימוש חזונו המשיחי של ר' נחמן בעצמו. וכך, במעין הרהור קיומי, מסכמת מסורת ברסלבית מאוחרת את גורלה ההיסטורי של חסידות ברסלב:

היו כמה וכמה זמנים שחשבו אנשי שלומנו שענין רבינו עומד להפסק חלילה, כמו בעת המחלוקת הגדולה שבזמן מוהרנ"ת ז"ל, וכן בזמנו של רבי נחמן מטולטשין,⁹⁷ וכן כשעלו הקומוניסטים לשלטון ואמרו שכל מי שיתפס כחסיד ברסלב יהרג, וכן אחר מלחמת העולם השנייה, שנכחדו רוב רובם של אנשי שלומנו הן ברוסיה והן בפולניא. ואף על פי כן, דיבורו של רבינו, שהבטיח ואמר 'האש שלי תוקד עד ביאת המשיח', קיים ועומד ומתחדש בכל פעם יותר ויותר, מבלי הבן.⁹⁸

97 הכוונה היא לרדיפות 'הגל השלישי'. על ר' נחמן מטולטשין ראה לעיל, הערות 4, 6.
98 שיח שרפי קודש (לעיל, סוף הערה 3), ה, עמ' קפד. ואף שדומה כי השנאה לחסידי ברסלב כבר פסה ועברה מן העולם, הנה הדים מן הטינה החסידית כלפיהם הולכים ומתגלגלים גם בדורנו. בכרוז פולמוסי, שנתפרסם בידי חסידי ברסלב, כנראה בשנות השבעים, נמסר על המשך המחלוקת בינם ובין חסידי סקוויריה, אך הפעם – בארצות הברית: 'לב מי לא יתפלץ למראה עיניו ולמשמע אוניו אשר נמצאים כהיום איזה כת הקוראים לעצמם בשם "סקווירער חסידים" ששולחים יד בכל מקום שיכולים לגזול אלו הספרים הק' וקורעים ושורפים ומבזים אותם בכל מיני בזיון אשר לא יאומן כי יסופר. ויש אצלם מנהגים מטופשים מיוחדים לזה המביאים לידי גיחוך, ושא"א (=שאי אפשר) להעלותם על הגליון... והנה האנשים האלו מעולם לא קראו ולא שנו בספרים הק' (=הקדושים) הנ"ל וכל יסוד מעשיהם המכוערים והמזעזעים כל לב הוא על יסוד קבלה וירושה של איזה טעות ומלשינות של איזה מחרחרי ריב, ואשר כבר מאז ומקדם כבר נשתרש ונתבטל מן העולם. בעלי הכרוז ממשיכים ומספרים על אברך ירושלמי, אשר נשא לאשה בת של אחד מחסידי סקוויריה והוכרח לקבוע דירתו בקרב חסידי סקוויריה שבניו-יורק. אברך זה נתייקר בעיני שכניו בשל מידותיו הטובות, אך בסתר המשיך לעיין בספרי ר' נחמן. והנה, משנתגלה הדבר, 'או נתהפך עליו הגלגל ותחת אשר החשיבוהו וכיבדוהו מקודם התחילו לרדפו בכל מיני רדיפות ועשו לו צרות רבות ומשונות ובזיונות עצומים. הם אילצו את אשתו לעוזבו ולברוח לבית אביה, וכל זה עבור התטא היחידי הזה שהוא שוקד על ספרי אדמו"ר הק' מברסלב...'. חסידי סקוויריה בארצות הברית מרוכזים בעיירה ניו-סקוויר (New Square) שבמדינת ניו-יורק. סקירה קצרה עליהם, ראה: A.L. Nadler, *The Hasidim in America* (The American Jewish Committee), New York 1994, pp. 20–21. על הכרוז, שכותרתו 'תסמר שערות הראש', תתומים 'משפחת וידידי האברך', הוא אינו מתוארך ואין בו רמז למקום הדפסתו. את צילומו מסר לי ידידי ר' יהושע מונדשיין, שחלק עמי בנדיבות משפע ידיעותיו והאיר את עיני בכמה וכמה עניינים הקשורים במאמר זה, ותשואות חן חן לו.

נספח

מכתבם של חסידי ברסלב מטפליק לר' שלמה קלוגר*

ב"ה יום ג' פ' עקב תרכ"ה¹ פה טעפליק.

של"ט (=שלמא טבא) וכבוד אל הרב הגאון האמתי, עטרת תפארת ישראל כבוד שמו, תפארתו נודע בשערים, זקן ויושב ביישבה, המפורסים (!) בחיבוריו הקדושים בכל קצוי ארץ, כש"מ (=כבוד שם מעלתו) מוהר"ר ר' שלמה נ"י.

אדומ"ר גאון עזיני, הדוחק והלחץ הלחיצנו. לכן הוכרחנו להטריח לכבוד תורתו בשאלתינו לאמר הושיעה נא כי אין זולתו לגאול. יתנדבו נא כבוד קדשו רגעים אחדים לקרות שאלתינו עם שאגתינו ולהשיב לנו דבר.

הלא למשמע אוזן מסתמא שמע כבוד קדושתו המחלוקת אשר הי' על הרב הקדוש הצדיק המפורסים (!) וכו' וכו' (=ר' נחמן מברסלב), בעהמ"ח (=בעל המחבר) ספר ליקוטי מוהר"ן ושאר חיבורים. והי' נכד הבעש"ט ונכד הרב ר' נחמן האראדענקיר צוק"ל. והשאיר אחריי ברכה תלמידים מחברי ספרים אשר א' מהם הי' הרב הצדיק ר' נתן מברסלב בע"מ (=בעל מחבר) ספרי לקוטי הלכות על כל ד' חלקי ש"ע (=שלחן ערוך). ובעו"ה (=ובעוונותינו הרבים) עדיין לא נשקט הריב חנם על לא דבר עליו צוק"ל ועל האנשים העוסקים בספריו הנ"ל, המדריכים את כל אדם בדרך הישר, כידוע לכל המעיינים בהם בעין האמת. והנה עברו זה כמו ח"י שנים אשר בעיר נעמריב נתקבל א' מאנשיו, איש כשר וירא ה' מרבים, להיות שו"ב (=שוחט ובודק) בשם, ושמו ר' דוב. ובקי בשחיתות ובדיקות ובכל הלכותי[הן]. ומאז נתקבל לשו"ב לא ימושו מפיהו ה[לכות] שו"ב מראשונים ואחרונים. והנה זה כמו שמונה שנים (הנודע לכת החסידים דשם, הפונים להרב ר' יצחק מסקווערע, אשר ר"ד (=ר' דוב) הנ"ל לומד את ספר לקומהר"ן (=ליקוטי מוהר"ן). וישנאו אותו עד ששמו לו עלילת דברים שפגע בדיבורו בכבוד הרב הנ"ל. והלשינו עליו לפני הרב הנ"ל. ותיכף שלח הרב הנ"ל שוחט אחר במקומו לנעמריב לדחות אותו מפרנסתו. אך כמה וכמה מהבעלי בתים הכשרים ההולכים בתום צעקו מאד על הדבר הזה לדחותו על לא דבר. ואחר כל צעקתם הוכרת ר' דוב שו"ב לנסוע להרב הנ"ל להצדיק נפשו. ויהי תשובתו, שבאם יאסור א"ע (=את עצמו) בכתב, שמהיום והלאה לא ילמוד הספרים הנ"ל, אזי יהי נשאר במקומו. וכאשר הלחיץ אותו הדוחק וצעקת אנשי ביתו והסתת האנשים האוהבים אותו, באמרם מה בכך אם תחתם על כתב כזה, האם לפני הרב נגלו כל תעלומות לידע אם תלמוד הספרים בהצנע. והוכרחו (=הוכרחו) להר"ד הנ"ל וחתם א"ע על הכתב אשר כתבו המתנגדים. והמה כתבו בהכתב שבאם יתודע הדבר שהוא לומד הספרים הנ"ל אזי שחיתו אסורה והפסיד חזקתו ויעבירו אותו.

אך קודם שחתם מסר מודעה ואונסו ניכר לכל, אך תיכף נתחרט ר"ד גם על זה, כי ידע שיהי' לו

* ראה לעיל, הערה 51.

1 ט"ז באב תרכ"ה.

לפוקה אשר תמיד יעלילו עליו על זאת. ונסע עוד הפעם להרב הנ"ל, ואמר לו כדברים האלה: הן הכתב אשר נתתי יהי לי תמיד לפוקה ולצרה, אם אלמוד ואם לא אלמוד, כי המה שונאים אותי שנאת חנם ונקל להם להלשין עלי בכל עת לפני כבודו. לכן הנני מבטל את הכתב ואומר לכם בפירוש שאלמוד את הספרים, וידינו אותי לפני הדיינים ע"פ ד"ת (=על פי דין תורה), ויקוב הדין את ההר. אם יוכל הרב לאסור את שחיטתי בעבור זה ע"פ דתוה"ק (=על פי דין תורתנו הקדושה), ואזי אדע כי מה' הוא, ואקבל עלי באהבה.

ובעבור צעקתו המרה, וגם בעבור צעקת עוד כמה אנשים שצעקו על זה, הוכרח הרב הנ"ל בע"כ (=בעל כרחו) לומר שיושיבו דיינים. וכן עשו העיר נעמריב והושיבו דיינים הגונים ומפורסמים אחרים שלא מן העיר. ואחר שמוע הטענות יצא הפ"ד ע"פ הד"ת (=הפסק דין על פי הדין תורה) שאין בהכתב שנתן ר' דוב שו"ב הנ"ל שום ממש וריח. ואין להרב מסקוערי' כח לאסור שחיטתו, יען כי לא נמצא בו מעולם שום דופי. אך הרבנים היו מוכרחים לשלוח הפ"ד להרב לסקוערי' לכן אינו בדין[נ] לשלחו לרומעכ"ת (=לרום מעלת כבוד תורתו). ואחר זאת הוכרח הרב הנ"ל לישב ולהיות שקט מעט מהרדיפות של הר"ד הנ"ל, ונשאר שו"ב במקומו בנעמריב כמאז, זה שמונה שנים. אך גם אחר זה, מאז ועד עתה, חרפות ובזיונות ורדיפות מהאלו אשר פונים להרב הנ"ל שבעה נפשו. אך מה הי' יכול לעשות שהי' בלתי אפשר לזוז ממקום פרנסתו כי טפלי (=תינוקות) תלויים בו.

והנה נמצא פה עיר טעפליק קיבוץ גדול מהאנשים האוחזים באור תורתו ומוסרו הטוב של בעהמ"ח ספר לקומהר"ן זצוק"ל, אשר עוד אביהם וזקנים נסעו להרב הנ"ל בעודו בחיים חיותו. והמה בניהם עוסקים עדיין באור תורתו ומוסרו הטוב המדריכים את כל האדם בדרך הישר אשר דרכו בו אבותינו מעולם, ללמוד הרבה הרבה ולעסוק בתפלה ותחנונים. ואינם פונים לשום א' ממפורסמי הזמן מטעמים הרבה שאין לבארם ושלא להטריח את כבוד קדשו בתיבות הרבה.

והנה הי' [ום] נמצאים פה שני שוחטים ע"פ פקודת הרב הנ"ל מסקוערי', אשר א' מהם מיום בואו, דיין א' שלנו זקן וישיש, שמו ר' משה נ"י,² אינו אוכל משחיטתו. ובתחילה מיאן בו וצעק מאד אשר לא יקחו אותו לשו"ב, אך כשראה שאין משגיחים בו ואש המחלוקת נתעורר עי' (=על ידי זה) למאד, הוכרח לקיים עת לחשות. ולהשוחט השני אירע כמה מכשלות ופעם א' אירע שחתך רגל א' מאוזה א' חיה מתוך האוהזות השחוטות. ויהי כי שלחו לו האוזה החיה ושאלו אותו מדוע חתך הרגל, הלא היא חיה עדיין, ומיד תטפה ושחטה ומסרה בחזרה לב"ב (=לבעלת בית). ונודע הדבר והעבירו אותו, כי כל העיר לא רצו לאכול עוד משחיטתו בעבור זה ובעבור עוד מכשלות. ונשארה העיר עם שוחט א', הוא השוחט הראשון אשר הדיין ר' משה נ"י אינו אוכל משחיטתו כנ"ל. ואירע לו ג"כ כמה מכשולים, וזה סמוך אירע אשר בדק ריאה א' והי' בה קרום שעלה מחמת מכה, וקלף הקרום והכשירה. ונזדמן אשר הקצב ובעל הפאכט³ ראה את כל זאת, והלכו להדיינים.⁴ ונפל פחדם עליו,

2 ר' משה נתמנה לאב"ד בטפליק כבר בימי ר' נחמן, ראה: ימי מהרנ"ת (לעיל, הערה 79), א, עמ' 68 (זשם נתמנה ר"מ לאב"ד בטפליק, וכו'); אברהם חזן, כוכבי אור, ירושלים תשכ"א³, סי' כב-כג, עמ' נא; גידולי הנחל (לעיל, הערה 6), עמ' סט. ממכתבו של אשר לעמיל פיינגולד (לעיל, הערה 54) עולה, כי ר' משה נפטר זמן קצר לאחר כתיבת מכתב זה.

3 חוכר המס, ובמקרה שלפנינו חוכר מס הבשר. מס זה נגבה משחיטה או מכירה של בשר כשר. מן המכתב לא ברור אם החוכר הוא גם הקצב, או שהם היו שני אנשים.

4 מנוסת המכתב לא ברור מי דיווח לדיינים - הפאכטר והקצב (בניגוד, לכאורה, לאינטרס הברור

וירא שלא יתגלה קלוגנו ברבים, וחתך מקום הקרום וזרקו לכלבים. וצעקו על זה מאד אך לא הועיל, כי זה אמר בכה וזה אמר בכה.

והתחילו בני עירינו לפקח על עסק השוחטים ולקבל איזה שוחט מומחה לרבים וביודעו ומכירו. ונסכם ביניהם שלא לקבל שו"ב ע"פ פקודת הרב, כי עינינו רואות המכשולות הנצמחים מזה, רק לקבל שו"ב מוחזק מומן כביר באומנות בכשרות. אך אי' (=איה) איפנו! נמצא כזה אשר יהי' לו כל התנאים הנ"ל שיתרצה לעזוב מקומו? ומי פתי להניח שוחט כזה ממקומו? לכן ייעצנו באשר ידענו כי הר' דוב הנ"ל אין דעתו נוחה מהם מחמת השונאים והרודפים כנ"ל, אמרנו הוא ייאות לנו. ומחמת שכמעט כל העיר יודעים ומכירים אותו בכשרותו ויראתו וטוב אומנתו, לכן תיכף הסכימו על זה כמעט כל העיר, כל אנ"ש (=אנשי שלומנו) ועוד הרבה הרבה מן הכעלי בתים הכשרים ההולכים בתום. אך הב"ב (=הבעלי בתים) רצו לעשות זאת בהסכמת הרב מסקווער', ותיכף שלחו מכתב להרב הנ"ל בהרבה חתימות מב"ב חשובים, שיסכים לקבל את ר' דוב הנ"ל להיות שוחט בעירינו, ולנעמריב ישלח שו"ב אחר במקומו. ויהי כמחריש ולא ענה אותנו דבר. ותיכף בקבלת המכתב מאתנו שלח שוחט אחר לנעמריב לקנות החזקה מן ר' דוב נ"י, כי בוודאי ימכור לו על סמך שילך לטעפליק. וכאשר שמעו זאת אנשי עירינו, אז אמרו כולם שבוודאי כוונת הרב ניכר מתוך מעשיו כאשר שלח לנעמריב שוחט אחר, מסתמא בוודאי יסכים שיבא ר' דוב לטעפליק. ואז שלחנו ג"כ (=גם כן) לר' דוב נ"י שימכור חזקתו בשם ויבוא לפה, וכן עשה. ומכר חזקתו להשוחט אשר שלח הרב לנעמריב. הידוע נדע שכוונת הרב הי' למען היות נשאר ר' דוב הנ"ל קרח מכאן ומכאן, כאשר סופו מוכיח על תחילתו? כי תיכף שנודע לו שמכר ר"ד את החזקה שלו להשוחט אשר שלח לשם, שלח הרב פקודתו לפה, באשר שיש לו כתב מגידות מן העיר, ע"כ אוסר שחיטת כל שוחט שישחט בלי הסכמתו. ויהי כי בא פקודתו נבהלנו מאד, כי ראינו שכוונת הרב לקפח פרנסת ר"ד נ"י. ונסעו כמה בעלי בתים מפה אליו, אולי יפעלו שיסכים על ר"ד נ"י שיהי' שוחט במתנינו. אבל לא פעלו כלום לטובת ר"ד נ"י כי טרף לעד אפו. ומוזה נתרבה המחלוקת בעירנו, כי אנחנו מוכרחים לקבל את הר"ד להיות שו"ב אצלינו. אחת לרוב כשרותו וטוב אומנתו, והשנית כי על ידינו ובסיבותינו מכר החזקה בנעמריב, על סמך זה שהבטחנו לו שיהי' אצלינו שוחט, וכן אנחנו רוצים לעשות. וגם עוד כמה ב"ב מסכימים לזה מאד מטעמים הנ"ל, האחת לגודל כשרותו וטוב אומנתו, והשנית אשר אי"א (=אי אפשר) לסבול הרחמנות שעליו, אשר נשאר בלי שום חיות פרנסה. ומטופל בבנים ובנות אשר אי"א לסבול צערו הקשה ר"ל (=רחמנא ליצלן).

אך נמצא פה דיין א' הפונה אל הרב הנ"ל ומתנגד גדול עלינו מאד, ועי"ז הוא פונה אליו בכדי להכעיס אותנו בנצחוננו הרע. אבל כל יודעו ומכירו יודעים אשר בלבו הוא מתנגד על הרב הנ"ל, והוא מתחרר הריב בעיר ומחליש דעת ההמון, באמרו ששחיטת הר"ד שו"ב הנ"ל אסורה, האחת מכח הכתב שנתן בנעמריב שלא ילמוד ספרי ליקוטי מוהר"ג, והשנית באשר הרב מסקווער' יש לו כח לאסור שחיטת הכשר והמותר אם יהי' בלי הסכמתו, ואסור הוא ע"פ ד"ת (=על פי דין תורה) אף

שלהם להכשיר את הבהמה! או שמא אחד מבני הקהילה, שנודע לו על הדבר. אך ממכתבו של אשר לעמיל פיינגולד (לעיל, הערה 54) ברור שהחוכר, המתואר כיבקי בטריפות' וכ"כ הכי', הוא ששלח את הריאה לדיינים.

אם איש כשר הוא ואין לנו כיוצא בו ברב מעלותיו הטובים. ולא עוד אף גם להאנשים אשר אינם פנינים אליו ג"כ שחיטתו אסורה.

לכן בקשתינו שטוחה לפני רום כבוד קדושת תורתו להוציא לאור משפטינו, האם יש בכחו לאסור שחיטת הכשר הנעשה שו"ב בעיר בלי ידיעתו, וגם האם יש בכח הקהל למחות בידינו לקבל לעצמינו שו"ב ולשלם מכיסינו ולא מקופת הקהל אף אם הי' המה הרבים, ובפרט שאנחנו הרבים. וגם כמה וכמה בעלי בתים נכספה וגם כלתה נפשם לקבל את הר"ד נ"י, יען שכבר שבעה ברעות נפשם מהשוחטים שהי'. והר"ד נ"י מפורסים בטוב אומנותו וגודל כשרותו ויראתו היראת השי"ת. ואומרים בפה מלא שאם יגיעינו תשובה מרום כבוד תורתו הק', שכשר הדבר ע"פ דתוה"ק, אז לא ישגיחו על שום מונע ויתנו לו שכירות מקופת הקהל. לזאת אנחנו מחכים ומצפים לתשובת רומעכ"ת במהרה במהרה ויהי בזה שלום.

וימחול לשלוח לנו התשובה דרך טולטשין על יד הר' ר' יצחק שטערין הארץ ובאופן אשר ר' יצחק ישלם בטולטשין הפ"ג.⁵ ויגיענו לידינו בטח, כי הר"ר יצחק הוא מאוהבינו והוא בן לאותו צדיק מו"ר הרב ר' נתן זצוק"ל בעהמ"ח ספרי לקוטי הלכות.⁶
אלה ראשי אנשי שלומינו הבעה"ח (=הבאים על החתום), בפקודת כל הקיבוץ הקדוש שלנו דפה עיר טעפליק.

נאו'נס] צבי ב"ר נתנאל הכהן זללה"ה⁷

נאו' נחמן במו"ה שמואל זללה"ה⁸

נאו'

נאו' יעקב יוסף בר' אלי⁹

- 5 פאָסט געלט; דמי הדואר, ראה: ריבקינד, יידישע געלט (לעיל, הערה 44), עמ' 185-186.
- 6 ר' יצחק שטרנהרץ, בנו של ר' נתן מנמירוב, היה מנהל סניף הדואר בטולצ'ין, עד עלייתו לארץ ישראל בשנת תרכ"ח. ראה: אבני"ה ברזל (לעיל, הערה 6), עמ' עו-עח, פא-פב. מעט פרטים עליו, ראה: גידולי הנחל (לעיל, הערה 6), עמ' מח.
- 7 על ר' צבי, ראה: גידולי הנחל, שם, עמ' צב-צג. אביו, ר' נתנאל מטפליק, היה סוחר עשיר, מ'אנשי המו"מ, שנמנו עם בני חברתו הקרובה של ר' נחמן (אנשי מוהר"ן). ראה: כוכבי אור (לעיל, נספח, הערה 2), סי' ל, עמ' לג; אבני"ה ברזל, שם, עמ' עב-עד; וייס (לעיל, מאמר, הערה 2), עמ' 204.
- 8 על ר' נחמן, ראה: גידולי הנחל, שם, עמ' עט. אביו, ר' שמואל מטפליק, נזכר אף הוא כאחד מאנשי המו"מ בין אנשי מוהר"ן שבטפליק, ראה: כוכבי אור, שם, וכן סי' כג, עמ' נא; וייס, שם.
- 9 בספר נחלי אמונה (לעיל, הערה 51), הועתק: "יעקב יוסף ב"ר אהרן, ובעקבותיו גם בגידולי הנחל, שם, עמ' מו, בתוספת מעט פרטים על האיש.